

MIRCEA ELIADE .

Cosmologie
ȘI ALCHIMIE
BABILONIAN
Ă

EDITURA MĂȘINA DE CĂMIN
IASI - 1991

P R E F A Ț Ă

Dacă ar fi apărut în altă țară, sau

poate chiar la noi, în alte timpuri, cartea aceasta n-ar fi avut nevoie de atâtea lămuriri preliminatorii. Rostul ei ar fi fost de la sine înțeles. Noutatea ei ar fi fost înregistrată, controlată și discutată de competenți. Nu de „specialiști”, ci de „competenți” ; adică de oameni care se interesează de asemenea încercări de sinteză și-și pot lua truda să controleze argumentele și documentarea. Ar fi fost, firește, mult mai simplu ca lucrarea de față să apară de-a dreptul într-o limbă străină — așa cum ne propunem s-o facem când ne vor îngădui împrejurările. Dar tipărirea unei cărți științifice depinde foarte puțin de autorul ei. Și pînă să avem posibilitatea să prezentăm rezultatul cercetărilor noastre de istoria

științelor orientale într-o limbă străină — așa cum am făcut cu alte lucrări, de istoria religiilor și folclor —• ne mulțumim să le publicăm în românește, re- semnându-ne să comunicăm străinătății numai rezumatele lor (cf. Archeion, Paris 1935, p. 452—464, despre „Alchimia Asiatică”, fasc. I).

Dar nu lipsa „specialiștilor” români în asemenea științe ne silesc să scriem prefața cărții de față. Nu este atât de grav pentru o cultură lipsa unor anumiți specialiști. Este însă îngrijorătoare panica mai mult sau mai puțin mărturisită în fața unor lucruri care ies din preocupările impuse de o cultură didactică sau un diletantism iresponsabil. O cultură mică — așa cum este cultura românească

— încercînd să-și realizeze un destin istoric altul decît culturile mici scandinave, își poate permite luxul de a nu avea specialiști în asiriologie sau indianistică. Ea nu-și poate permite însă luxul de a se dezinteresa automat de orice scriere românească în care se menționează documente și metode care depășesc istoria balcanică și filologia romanică.

Dezinteresare este, de altfel, un termen plin de bunăvoință. Lucrurile sînt uneori mult mai grave. Bunăoară,, în cazul cercetărilor noastre de istoria științelor orientale,, cam tot ce-am publicat pînă acum a fost considerat drept, operă de „erudiție”, cînd o simplă lectură putea convinge pe un om cu mintea bine organizată că este vorba

de cu totul altceva : de o nouă metodă în filozofia culturii. A demonstra — cum am încercat noi în Alchimia asiatică» fascicula I — că alchimia indiană și chineză nu sînt științe empirice, nu sînt pre-chimii, ci tehnici mistice, sote- rologice —■ nu înseamnă a face operă de erudiție, ci a aplica o metodă oarecum revoluționară în cercetarea culturilor orientale, metodă care se poate dovedi extrem de fertilă în filozofia culturii. Este drept, caracterul „revo- luționar“ al interpretării noastre ne-a silit să păstrăm un bogat parter de note, tocmai pentru a dovedi pînă la saturație validitatea afirmațiilor pe care le făceam. A judeca însă o carte după aspectul ei grafic, a crede că un număr strict de note înseamnă

„cultură“, iar un număr mai mare de note devin „erudiție”¹¹, a trece cu vederea conținutul cărții sau a refuza să judeci validitatea unei anumite afirmații pentru că se referă la realități nefamiliare — atitudinea aceasta ni se pare sterilă și primejdioasă unei culturi. Nu poți cere cititorului nici să te creadă pe cuvânt, nici să te verifice într-un domeniu în care el nu e competent, li poți cere însă efortul minim de a lua în considerație argumentarea pe care o aduci, de a urmări, adică, validitatea judecății tale. Nu e nevoie să fii un „specialist” în culturile arctice ca să judeci concluziile unei cărți despre Laponi, căci aceste concluzii sînt derivate dintr-un anumit număr de documente, pe care autorul ți le pune sub ochi, și

judicata pe care el o face o poți verifica și singur.

Evident, autorul îți poate cita anumite documente care convin tezei sale și poate trece cu vederea altele, care îl infirmă. Nu ți se cere, însă, cind nu ești competent, să-ți dai părerea asupra problemei generale, ci numai să ■gândești asupra soluției autorului a cărei carte ai citit-o. Este lesne pentru un om cu mintea bine organizată, să judece metoda și stringența de care dă dovadă un autor, •chiar dacă acesta scrie asupra unui subiect ne familiar..

Primele rezultate ale cercetărilor noastre asupra originilor științelor au fost primite nu numai cu neîncredere, dar și cu o anumită

ciudă, mai ales în cercurile cai? discută cu mai multă pasiune destinele culturii românești. Una din obiecțiile — mai mult șoptite, decât răspicat mărturisite — care au întâmpinat prima fasciculă din Alchimia Asiatică, a fost lipsa ei de interes pentru cultura românească. O critică similară ni s-a făcut și cu prilejul altor cărți ale noastre. Bunăoară, când a apărut Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne (Paris-București, 1936), ceea ce au remarcat — fără îndoială, înainte de a o fi citit
cîțiva publiciști naționaliști, a fost inaderența ei la cultura românească. Dacă am fi convinși că un asemenea criteriu de judecată este unanim împărtășit, am fi renunțat să scriem rîndurile de față. Am fi așteptat cu

*liniște trecerea anilor și judecata de
mai târziu. Dar nu avem nici un motiv
să credem că opiniile șoptite și
criticile am*

bigue care privesc anumite publicații de-ale noastre, în special Yoga, reprezintă într-adevăr punctul de vedere al acelor pentru care problema destinului culturii românești este o nobilă pasiune. Cum le-am putea justifica, altminteri, logica ? Pentru că, ceea ce caracterizează problematica actuală a culturii românești este autohtonía, adică rezistența elementelor etnice împotriva formelor de cultură străină. Cum am arătat în altă parte („Introducerea” la Scrieri literare, morale și politice de B. P. Hașdeu) asemenea fenomene de rezistență și chiar insurecție a spiritualității autohtone împotriva formelor unificatoare venite din afară, se întUnesc destul de des în istorie. Chiar în tînăra noastră cidlură modernă, formula lui Lucian Blaga — „revolta fondului autohton”^a — a fost pusă întîi în circidație, pe la 1860, de către Hașdeu, cu al său studiu Perit-au Dacii ?, deși la întrebarea aceasta n-a răs- puns definitiv decît Pârvan, șaizeci de ani în urmă. Ori, unul din rezultatele precise la care ajungem în Yoga este tocmai această rezistență a fondului autohton, pre- arian, și surparea lentă a formelor spirituale impuse de către năvălitorii indo-europeni.

Cu alte cuvinte, verificăm în cultura indiană ceea ce Hașdeu a încercat să demonstreze, cu privire la istoria și cultura românească, în studiul său Perit-au Dacii ? Evident, noi n-am urmărit demonstrarea acestei teze, nici mă_r car n-am fost conștienți de prezența ei în timp ce meditam asupra problemelor misticii indiene. Cu atît mai prețioasă ni se pare, deci, această verificare. Ea dovedește, în orice caz, organica apartenență a autorului la momentul spiritual românesc contemporan. Pentru că, inutil să adăogăm, nu materialul cu care gste ilustrată o teorie ne indică

structura ei intimă — ci metoda, orientarea spirituală de care dă dovadă autorul. Durkheim a clădit o teorie specifică spiritualității franceze din secolul XX, pe documente australiene. Și, pentru a ne înălța pe un nivel într-adevăr european, fazele culturii germane și engleze sînt caracterizate prin felul în care asimilează, judecă sau respinge cultura greco-latină și spiritualitatea iudaică a Vechiului Testament. Un fenomen atît de germanic, ca reforma lui Luther, se precizează în istorie tocmai printr-o nouă interpretare a Testamentului iudaic; așadar, plecînd de la un mesaj și de la o tradiție nu numai extragermanică, dar și extra-europeană.

Faptul că nimeni, după cîte știm,, n-a remarcat „actu- alitatea“ cărții noastre Yoga, integrarea ei în momentul spiritual românesc de astăzi — ni se pare îngrijorător. Ne este teamă că destinele culturii românești sînt judecate de prea mulți conformiști, și de prea puțini creatori și organizatori de cultură. Și dacă am deschis o atît de lungă paranteză, privind o carte mai veche a noastră, am făcut-o pentru exemplul precis pe care ni-l pune la îndemînă, în dezbaterea problemei care ne interesează. Conformismul sau non-conformismul unui om nu se poate verifica în fața unor realități familiare, asupra cărora s-au emis de mult opinii și judecăți — ci cu iirilejul unei forme noi de sensibilitate și gîndire. Numai cel care știe să pătrundă semnificația unui fenomen trecînd dincolo de aspecte și de auto- matisme, lucrează efectiv la creșterea unei culturi. Toți ceilalți, masa compactă a conformiștilor, în orice tabără ideologică s-ar afla, nu fac decît să prelungească tirania formelor moarte...

Intr-adevăr, confuziile pe care le crează conformiștii în cultura românească pot fi, în momentul

de față, mai grave ca altădată. Astăzi, cind istorismul este depășit, și în cultura europeană încep să-și recaptete prestigiu formele de sensibilitate pre-alfabetică, și să se înțeleagă așa cum trebuie gîndirea simbolică — cultura românească poate să-și valorifice zone rămase pînă acum inerte și obscure. Ni se pare, de aceea, de-a dreptul îngrijorător faptul că nu acordăm importanța cuvenită tocmai acelor științe care ne așează pe picior de egalitate cu marile culturi europene. Poporul român, care nu a avut un *En Mediu glorios* (în sens occidental), și nici *Renăștere*, și deci n-a participat la istoria și la crearea culturii europene — are o preistorie și o protoistorie de egală valoare cu a oricărei nații europene importante, și are un folclor incontestabil superior tuturor. Astăzi, știința românească întâlnește prilejul unic de a valorifica spiritualitatea și istoria secretă a neamului nostru. Pentru că, după cum spuneam, istorismul a apus pretutindeni. Se pune preț pe preistorie și extra-istorie; sînt cercetate și promovate formele colective ale vieții, simbolurile, tradițiile orale, etc. Ori, în acest domeniu, poporul nostru este bogat.

Conformiștii, însă, nu sînt noua orientare spirituală. Nu înțeleg că, în cîteva zeci de ani, o monografie istorică va fi mult mai puțin interesantă decît o pagină de exegeză simbolică sau interpretare folcloristică.

Cartea de față reia, în capitolul ultim, problema originii și funcției alchimiei, pe care am dezbătut-o în *Alchimia Asiatică*. Pe de altă parte, se deschid aici mai multe probleme, care nu-și pot găsi, firește, un răspuns îndestulător într-o sută de pagini. Cartea a fost gîndită și scrisă ca un capitol preliminar dintr-o operă mai întinsă, privind evoluția mentală a omenirii. Două lucrări de apropiată apariție — *La Mondragore* și *Legenda Meșterului Manole*

vor contribui, nădăjduim, la lămurirea acestor probleme, pe care le vom dezbate pe larg într-o carte de mari proporții : Symbole, Mythe, Culture. De pe acum, însă, cititorul atent poate întrevădea noutatea metodei noastre și revoluția pe care e chemată s-o introducă ea în înțelegerea evoluției mentale omenеști. S-a observat, desigur, că ma~>rile descoperiri — metalurgia, agricultura, calendarul, „legea”, etc. — au modificat simțitor condiția umană. Nu s-a înțeles, însă, dinamica intimă a acestei modificări și implicațiile sale cosmice. Intr-adevăr, prin fiecare nouă descoperire fundamentală, omul nu-și lărgеște numai sfera cunoașterii empirice și-și reîmprospătează mijloacele de trai — ci descoperă un nou nivel cosmic, experimentează un alt ordin al realității. Nu descoperirea metalelor, ca atare, este faptid care a provocat saltul mental — ci „pre- fенța” metalelor; prin care omul descoperă un alt nivel cosmic, adică ia contact cu realități necunoscute sau rămase ne semnificative pînă atunci. Cu alte cuvinte, metalurgia — ca și agricultura, etc. — provoacă sinteze mentale care modifică radical condiția umană, modificindu-i imaginea sa despre Cosmos. Sintezele acestea mentale, depășite sau adulterate de descoperirile ulterioare, sînt adevărații factori ai evoluției psihice și spirituale omenеști. Și lucrul e cu atît mai important de subliniat cu cit știința modernă a neglijat cu desăvîrșire semnificația cosmologică și valoarea de experiență a acestor descoperiri. Nu e vorba numai de un nou instrument în lupta pentru existență (metalul, agricultura, etc.) — ci de revelarea unui alt •Cosmos, ale cărui niveluri și ritmuri erau pînă atunci inaccesibile omului. „Revelația” aceasta trebuie înțeleasă în sensul etimologic al cuvîntului. Omului i se „deschide” ?in nou nivel cosmic, în care el pătrunde în mod conștient experimental. Prin „prezența” metalelor alături de om, bunăoară, omul

descoperă mijlocul magic de a stabili corespondențe cu „cerurile metalice” sau cu „matricea pă- mintului”, în care au „crescut” minereurile. Simpla intervenție a metalului în experiența umană îi modifică radical structura modificându-i întreaga sa sinteză mentală privitoare la Cosmos.

Am revenit de câteva ori în cartea de față asupra acestei metode pe care, după știința noastră, n-a mai folosit-o nimeni. Rezultatele ei se prevăd de pe acum incalculabile. Trebuie să precizăm însă că cele scrise mai sus nu sînt decît noțiuni fugare asupra instrumentelor de lucru pe care încercăm să le aplicăm în cercetarea originilor culturilor și științelor. În cartea de față, ca și în alte lucrări publicate sau de apropiată apariție, am întîlnit neconținut eterna pasiune a sufletului omenesc : unificarea Realului despicat prin Creație. Nădăjdum că am izbutit să aruncăm o lumină mai clară asupra acestui gest spiritual atît de obscur, care precede orice simbol, orice mit, orice cultură. Dacă am stăruit prea mult pe alocuri asupra unor concepții sau simboluri care nu par, la prima vedere, într-o organică legătură cu subiectul nostru — am făcut-o■ tocmai pentru a introduce pe cititor în adevăratul climat spiritual care a dat naștere atît cosmologiilor asiatice cit și alchimiei orientale.*

Este o bucurie pentru noi că putem mulțumi și aici profesorului Nae Ionescu, care ne-a urmărit întotdeauna cercetările cu viu interes și nu s-a intimidat de non-con- formismul lor. De asemenea, trebuie să mulțumim prietenilor Vladimir și Constantin Donescu, prin înțelegerea căroră a putut apare carte de față. Amintim încă odată cititorilor că, din lipsa semnelor diacritice, ortografia numelor orientale este aproximativă.

MIRCEA ELIADE

Cosmos și Magie

METODE

Istoricii științei, cînd au încercat să ordoneze și să evalueze documentele babiloniene și asiriene referitoare la „științele naturii” — au făcut aceeași greșală de metodă de care ne-am ocupat în prima fascicolă a Alchimiei Asiatice. Și anume, ei au căutat să pună în cît mai mare lumină frînturile de „adevăr științific” care ne întîmpină pe ici pe colo în textele asiro-babiloniene — acordînd acestor sporadice observații empirice, acestor tehnici metalurgice sau ceramice, o importanță pe care ele n-au avut-o niciodată în cadrele civilizației mesopotamiene. Este drept că acei dintre istoricii științei care s-au ocupat de textele asiro-babiloniene au menționat totodată și concepțiile magico-religioase care se află în spatele tehnicilor empirice și a unor „adevăruri științifice”. Cei mai mulți dintre acești cercetători însă au ținut să sublinieze că asemenea concepții magico-religioase aparțin unei faze înapoiate din evoluția mentală a omenirii, că ele sînt rămășițe dintr-un corp monstruos de superstiții, pe care aurora științei grecești îl va alunga pentru totdeauna din gîndirea mediteraneană. Se împlină astfel o răsturnare a „punctului de vedere” prin care trebuiesc judecate aceste documente mesopotamiene, similară aceleia pe care am întîlnit-o ocupîndu-ne de literatura alchimică chineză și indiană. Accentul căzînd pe „adevărul științific”, pe „observația exactă” și „experimentul riguros” — numai acele texte care dovedesc asemenea calități se bucură de atenția istoricului științei : sau, în orice caz, numai ele trec pe primul plan. Dar această înțelegere a „științei naturii” este o cucerire recentă a

spiritului omenesc. Ea nu este nici absolută, nici universală. Voim să spunem că au existat și altfel de „științe ale naturii” care nu s-au întemeiat pe criteriul cantității și al măsurătorii, în cadrul multor culturi istorice s-a elaborat o „știință a naturii” care nu are decât incidentale în- tîlniri cu conceptele științei europene.

Dacă pornim de la premiza că întregul corp de valori acordate naturii de către culturile extra-europene sînt „superstiții”, și ție interesăm cu precădere de acele fragmente care coincid întîmplător cu seria adevărilor noastre științifice, (adică justificate experimental) — facem o gravă greșală de optică istorică. Întocmai după cum un istoric al plasticii, uitînd că perspectiva este o descoperire a Renașterii, s-ar apuca să cerceteze și să evalueze pictura medievală sau asiatică prin acest criteriu al perspectivei, apreciind deci o lucrare fără nici

o valoare artistică în care se presimte perspectiva, și ignorînd lucrări excepționale pe motivul că au o viziune falsă a spațiului. O asemenea greșală de metodă s-a făcut de altfel, după cum am arătat în „Alchimia Asiatică, (fascicula I, București 1935) în documentul alchimiei indiene și chineze. Pentru; că anumite texte tardive dovedeau virtuți „științifice” — adică, menționau experiențe precise și un perfect spirit de observație — ele au fost considerate ca o glorie a Indiei sau Chinei. De fapt, asemenea documente dovedeau cel mult că funcția fundamentală primordială, a alchimiei — știință cosmologică și soteriologică — începuse a se altera,, devenind pe nesimțite o știință empirică, de laborator. Una din concluziile cele mai semnificative ale cercetării noastre este, de altfel, tocmai această descompunere a vechilor „științe ale naturii” — care erau, în același timp, tehnici soteriologice și științe cosmologice — și transformarea lor în tehnici empirice. Cînd sensul tradițional al unei științe sau tehnici se pierde, omul dă altă întrebuințare și alte valori materialului acestei științe. Există o lege a conservării materialului care nu e decît corolarul legii degradării sensului, înțelegînd prin a- ceasta orice alterare, orice pierdere sau uitare a unei semnificații originare. Legea aceasta, care se verifică mai ales în folclor — unde anumite gesturi și formule orale se conservă și după ce funcția lor primordială și înțelesul original s-au pierdut

— va forma obiectul unui studiu special, în care ne vom strădui să demonstrăm legea descompunerii fantasticului. Vom încerca să dovedim că istoria vieții mentale a omenirii, departe de a însemna o neconținută evoluție, e străbătută și de un ritm al degradării și al morții intuițiilor fundamentale ; și că această descompunere lentă a unor sinteze mentale întru nimic inferioare sintezelor care au urmat, poate fi reconstituită în etapele ei mai importante.

Considerațiile de mai sus nu sînt fără directă legătură cu subiectul nostru. Punînd la îndoială validitatea metodei folosită de istoricii științei în cercetarea documentelor asiatice — noi nu infirmăm dreptul acestor istorici de a se ocupa de asemenea documente. Le cerem, însă, să caute un criteriu obiectiv în cercetarea lor. După cum ~~p~~ pictura

universală nu poate fi judecată prin legile picturii moderne (care implică perspectiva), tot așa „științele naturii” nu pot fi judecate prin legile științei europene. A continua pe o astfel de cale, înseamnă a accepta riscurile unui criteriu subiectiv ; căci ce este altceva criteriul pe care îl aplică istoricii științei în judecarea documentelor extra-europene, decât proiectarea unui fel de a vedea lumea (cantitativ, măsurabil) drept lege universală ? Este drept că ideea de „lege științifică” este un bun câștigat și că istoria eforturilor moderne către cunoașterea științifică trebuie scrisă pe temeiul acestei idei. Dar nu putem aplica aceiași măsură și în alte culturi, unde preocuparea de cunoaștere științifică a fost minimă sau în orice caz, ea a apărut **după** ce vechile concepții cosmologice și magice se degradaseră. Că să luăm o pildă chiar din zona pe care ne propunem s-o străbatem în paginile ce urmează — este cu desăvârșire neștiințific să considerăm anumite „descoperiri” empirice babiloniene ca o dovadă a inteligenței acestui popor, și să aruncăm restul concepțiilor lor asupra naturii în grămada disprețuită a „superstițiilor” sau „absurdităților magice”. O asemenea evaluare a materialului este, în orice caz, lipsită de obiectivitate. Ori, pentru a înțelege spiritul unor culturi atât de diverse de a noastră, ni se cer în primul rând criterii obiective de cercetare și evaluare.

Ni se poate răspunde că istoricul științei nu e dator să țină seama decât de acele documente în care se întrezărește sau chiar se realizează fragmentar aurora științei grecești, adică fundamentul cunoașterii **științifice**. O asemenea observație, dacă ar fi întemeiată, ar infirma chiar validitatea disciplinei istoriei științei în domeniile extra-europene. Întocmai după cum n-ar avea nici o valoare obiectivă o istorie a științei europene — scrisă de un asiatic — în care nu s-ar ține seama decât de acei savanți care dovedesc în același timp și o serioasă viață socială ascetică și morală, fundamentul sine qua non al adevăratei cunoașteri, din punctul de vedere oriental. Din nefericire, întâmpinarea de mai sus nu e justificată. Pentru că în culturile extra-europene pot fi descifrate destule „științe ale naturii” care, deși fundamental deosebite de concepțiile noastre moderne, au totuși legile lor de creștere, criteriile lor de validitate, etc.

Istoricul științei trebuie să le cerceteze și să le înțeleagă — bineînțeles, cu alte criterii decât cele de astăzi — tot așa după cum istoricul artelor cercetează și înțelege operele artistice create în afară de legile sculpturii grecești sau ale perspectivei Renașterii.

OMOLOGIE

Ocupându-ne de „științele naturii” așa cum au fost elaborate de către vechile culturi mesopotamiene, riscăm să nu înțelegem nimic dacă nu avem pururea prezentă în minte concepția lor despre Lume, cosmologia lor. Inutil să adăugăm că această cosmologie — deși extrem de precisă și de coerentă — nu este exprimată numai prin **texte** sau prin numere. Documentele culturilor mesopotamiene, ca și ale altor culturi arhaice, sînt numai întâmplător exprimate alfabetic. Cele mai multe, și cele mai semnificative, sînt formulate prin simbol, arhitectonică, cosmografie, etc. Am greși însă dacă n-am acorda acestor documente aceeași importanță pe care sîntem înclinați s-o dăm documentelor alfabetice. Ele exprimă tot atît de clar — și, uneori, mai **concret** — concepția unei anumite culturi despre lume și legile ei.

În Mesopotamia, poate mai mult ca în altă cultură arhaică, concepția fundamentală poate fi astfel definită : omologia totală între Cer și Lume. Asta înseamnă nu numai că tot ce există pe pămînt există într-un anumit fel și în Cer ■ — dar că fiecărui lucru de pe pămînt îi corespunde cu precizie un lucru **identic** în Cer, după al cărui model ideal s-a realizat. Țările, fluviile, orașele, templele — acestea din urmă fiind, după cum vom vedea, imaginea însăși a Cosmosului — toate există rgal **în** anumite niveluri cosmice. Bunăoară, planul orașului Ninive a fost desemnat, în timpurile arhaice, după scrierea cereasca ; adică, după semnele „grafice” pe care le făceau stelele pe bolta cerului *K* Fluviul Tigru se afla în steaua Anunîț. Euphratul, **în** steaua rîndunicii ; orașul Sippar, în constelația Cancerului ; orașul Nippur în Carul Mare ². Ele existau **real** în aceste niveluri siderale — pe pămînt aflîndu-se numai imaginea lor, palidă și imperfectă.

Geografia babiloniană a fost la început o „geografie mistică”, harta lumii, așa cum și-o închipuiau babilonienii, fiind doar o imagine a hărții lumilor cerești. Ea nu era rodul observațiilor și al

măsurătorilor — ci reproducerea în termeni de geografie. terestră a hărții ținuturilor cerești și a Paradisului. în „harta lumii” publicată de Thompson ⁵, Babilon se află așezat la centru, în mijlocul unui vast teritoriu în formă de cerc. De jur împrejurul acestei lumi circulare — în care se cuprind toate regiunile și popoarele cunoscute Babilonienilor — curge Fluviul Amar, Nâr-Marratum. Este tocmai imaginea pe care sumerienii și-o făceau despre Paradis. Imagine care se regăsește și în tradiția biblică a Raiului (Facerea, II, 10) : „Un fluviu ieșea din Rai ca să ude grădina, și apoi ș.e despărțea în patru ape” Fluviul care străbate și înconjoară paradisul sumero-babilonian are și el „patru guri” ; de altfel, expresia „la gurile fluviu- lui” înseamnă, în cultura mesopotamiană, locul pe unde se intră în paradis, pragul pe care-l trec nu-

mai nemuritorii și eroii ⁵. O apă suprafirească înconjoară Paradisul, întocmai după cum un fluviu înconjoară pământul : aceasta este o tradiție universală a culturilor semitice. Uneori e vorba de un fluviu, alteori de un ocean. Iar credința aceasta într-un ocean ceresc și un ocean care înconjoară pământul — se regăsește la un foarte mare număr de neamuri ¹.

Există un Ierusalim ceresc, creat de Dumnezeu înainte ca cetatea Ierusalimului să fie zidită de mîna omului. La acest Ierusalim ceresc se referă profetul, în cartea lui Baruch, II, 42, 2—7 : „Crezi tu că asta e cetatea despre care am spus : În palma miinilor mele te-am zidit ? Clădirea care stă acum în mijlocul vostru nu este cea revelată în Mine, cea care a fost gata încă din vremea cînd m-am hotărît să fac Raiul, și pe care i-am arătat-o lui Adam înainte de a păcătui...” ². Vom vedea îndată că valoarea

¹ A. J. Wensinck. *The Ocean in the literature of the Western Semites* (Verhandelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, Amsterdam 1919), în special p. 15 sq. |

² Charles, *Apocrypha and Pseudo-epigrammate*, voi. II, p. 452, notă.

mistică a unui oraș ca Ierusalim nu stă numai în faptul că e imaginea unui oraș ceresc —■ ci pentru că este considerat centrul Lumii.

Ierusalimul ceresc a incendiat imaginația tuturor profetilor evrei : Tobia, XIII, 17, Isaia, LIV, 11, sq. Ezekiel, LX, etc. Ca să-i arate cetatea Ierusalimului, Dumnezeu răpește într-o viziune extatică pe Ezekiel, și-i ridică pe un munte foarte înalt (Ezek. LX, 2 sq.). Într-un alt pasaj (LXVII,

și urm.), Ezekiel vede cum apele izvorăsc de sub Templu, străbat multe ținuturi și se revarsă în mare ; și „unde ajung aceste ape, duc sănătate și bogăție”, și „totul va trăi, pe unde trece torentul acesta”. Nu e greu de recunoscut în aceste ape ale Templului străvechea tradiție a „Apei Vieții”, de origine mesopotamiană, și pe care o vom mai întâlni în cercetarea de față. Și Oracolele Sibiline păstrează amintirea noului Ierusalim, în mijlocul căruia strălucește „un templu cu un turn uriaș care atinge norii și e văzut de toți”³. Dar cea mai frumoasă descriere a Ierusalimului ceresc se găsește în Apocalips (XXI, 2 sq.) : „Și am văzut cetatea sfântă, noul Ierusalim, pogorându-se din cer de la Dumnezeu, gătită, ca o mireasă împodobită pentru mirele ei... (2). Și m-a dus pe mine (înge- ul), cu duhul, într-un munte mare și înalt și mi-a arătat cetatea cea sfântă, Ierusalimul, pogorându-se din cer, de la Dumnezeu (10)... Și avea zid mare și înalt și avea douăsprezece porți, iar la porți doisprezece îngeri și nume scrise deasupra, care sînt numele celor douăsprezece seminții, ale fiilor lui Israel (12)... Și zidăria zidului ei este de iaspis, iar cetatea este de aur curat, ca sticla cea curată (18). Temeliile cetății sînt împodobite cu tot felul de pietre scumpe : întâia piatră de temelie este de iaspis, a doua de safir, a treia calcedoniu, a patra de smaragd, a cincea de sardonix, a șasea de cornalină, a șaptea de hrisolit, a opta de beril, a noua de topaz, a zecea de hrisopras, a unsprezecea de iachint, a douăsprezecea de ametistă (19—20). Iar cele douăsprezece porți sînt douăsprezece mărgăritare ; fiecare din porți este dintr-un mărgăritar. Și căile cetății sînt de aur curat, și străvezii ca sticla (21)... Și cetatea nu are nevoie de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci mărirea lui Dumnezeu a luminat-o și făclia ei este Mielul (23)... Mi-a arătat, apoi râul și apa vieții, limpede cum e cleștarul și care izvorăște din tronul lui Dumnezeu și al Mielului (XXII, 1)”...

3 Charles, *Apocrypha*, voi. II, p. 405 ; Alberto Pincherle, *Gli Oracoli Sibillini giudaici* (Roma, 1922). p. 95—96.

Vom avea prilejul, în capitolul următor, să cercetăm sensul simbolic al pietrelor prețioase care alcătuiesc zidurile Ierusalimului ceresc. Deocamdată să observăm că acest model ceresc al cetății Ierusalim seamănă foarte mult cu prototipul tot ceresc, al Babilonului ⁴. Un text babilonian tradus de Meissner ⁵ precizează că „Steaua bucată de câmp este Babilon”. Steaua aceasta era situată în constelația Berbecului (Aries) care, se știe, „conduce” sau „domină” zodiacul — întocmai după cum Babilonul „conduce” lumea, fiind centrul cosmosului. Burkitt a dovedit că atunci când Persia a luat, politicește, locul Babiloniei — Persia a fost așezată în constelația Aries. A fost investită, așadar, cu toate virtuțile imperiale ; a fost „consacrată”. Sensul acestei investiții se va lămuri mși neted în paginile ce urmează.

TEMPLUL

Omologia Cer-Lume este implicată în orice construcție babiloniană. Symbolismul atât de bogat al templelor (**ziqqurat**) nu poate fi înțeles decît pornind de la o „teorie cosmică”. Într-adevăr ziqqraturul era zidit ca o Lume : etajele simbolizau diviziunile Universului, lumea subterană, pămîntul, firmamentul ¹. Ziqqurat-ul este de fapt Lumea, întrucît el simbolizează muntele Cosmic. Iar muntele Cosmic vom vedea îndată — nu este decît o perfectă **imago mundi**. Cercetările lui Dombart au dovedit definitiv că ziqqurat erau „Kunstliche Berge” ⁶, avînd ca model material muntele sacru ⁷. Numeroase scene pictografice chaldeene reprezintă pe Zeu înălțîndu-se între doi munți ¹⁴, ca un adevărat zeu al soarelui. Muntele sacru este adevăratul tron, căci acolo domnește zeul, stăpînul și creatorul Universului.

⁴ Hugo Gressmann, *The tower of Babel* (Jewish Institute of Religion, New-York 1928), p. 62 sq.

⁵ *Babylonien und Assyrien*, vol. II, p. 410.

⁶ Theodor Dombart, *Der Sakralturm*, I Teii : Ziqqurat (Mun- cheji, 1920) p. 29.

⁷ *Ibid.* p. 22 ; Th. Dombart. *Der babylonische Turm* (Leip- zig, 1930) p. ~~4~~

„Tron“, „templu“, „munte cosmic“, nu sînt decît formule sinonimice ale aceluiaşi simbolism al **Centrului**, pe care le vom întîlni neconţinut în cosmologia şi arhitectura mesopotamiană.

Chiar numele templelor şi turnurilor sacre din Nippur revelează identitatea dintre muntele cosmic şi sanctuar : „Muntele Casă“, „Casa Muntelui tuturor ţărilor“, „Muntele Furtunilor“, „Casa Hotărîri- lor“ (oracolele), „Casa Mormîntului“, „Legătura între. Cer şi Pămînt“, etc ⁸. Termenul sumerian pentru ziqqurat este U—Mir (munte), pe care Jastrow îl interpretează ca : „vizibil de foarte departe“ ¹⁰. Analiza numelor pe care mesopotamienii le dedeau oraşelor de frunte revelează hotărît funcţia simbolică a oraşului. Larsa era numită, între altele, „Casa legăturii între Cer şi Pămînt“. Babilon avea foarte multe nume, printre care : „Casa temeliei Cerului şi Pămîntului“, „Legătura între Cer şi Pămînt“, „Casa Muntelui Strălucitor“, „Casa Sceptului Vieţii“ ¹¹. Pretutindeni, simbolul centrului.

Templul, aşadar, participa la un altfel de „spaţiu“ : spaţiul consacrat, singurul pe care culturile arhaice îl considerau „real“. Întocmai după cum timpul real nu era decît „anul liturgic“, adică timpul consacrat, alcătuit din „sărbători“, care se desfăşurau înăuntrul sau în jurul templului. Aici, în templu, în „centrul“ Universului, se afla tronul zeului. Un cilindru din timpul regelui Gudea ne spune că „iatacul (zeului) pe care el (regele) l-a zidit, era (asemenea) muntelui cosmic“ ⁹. Monumentele mexicane, Teocalli, erau şi tronurile zeilor. Funcţia lor sacră şi simbolică corespundea rolului pe care îl a- veau turnurile Ha şi Ta în China, şi stupă în India ¹⁰. În ceea ce priveşte simbolismul unui templu indian, am cercetat această problemă, folosindu-mă de rezultatele la care a ajuns Paul Mus, în studiul : Barabodur, templul simbolic. Reichel a arătat că importanţa pe care o avea la pre- helenici şi greci muntele, stîncă, piatra, se explică prin idei similare ¹¹. Acelaşi „sistem“ explică — după

8 Dombart, op. cit. p. 34.

9 Albright. *The Mouth of the Rivers*, p. 173.

10 Dombart, op. cit., p. 15.

11 Vezi şi Eisler, *Weltenmantel und Himmelszell* (München, 1910),

cum vom vedea, mai pe îndelete, în paginile ce urmează — și beth-el din Cartea Facerii (28, 12), și tronul lui So- lomon (I Regi, 10, 18 și urm.), și devotamentul pre- islamic față de piatra sacră, Kaaba. Chiar în religii relativ recente, ca mithraismul, sanctuarul era, la origine, cu desăvîrșire închis în munte ¹².

Vom avea neconținut prilejul să verificăm polivalența simbolurilor care stau la baza culturilor arhaice. De altfel, ceea ce caracterizează simbolul și-i deosebește de celelalte forme de cunoaștere, este tocmai această coexistență a sensurilor. Structura sintetică a gândirii „primitive” își găsește un excelent instrument de exprimare în simbol, care unifică niveluri felurite de realitate cosmică, fără ca, prin aceasta, să le „neutralizeze”. Polivalența simbolului face posibilă coexistența sensurilor și, în același timp, păstrează, „diversul”, „eterogenul”, așa cum va încerca să dovedească lucrarea de față. Re-întorcându-ne la exemplul nostru, muntele are, în culturile mesopotamiene, și înțelesul de „pragul Tărîmului celălalt”. Pe acolo, prin munte, trec sufletele în lumea morților. Expresia obișnuită, în limba asiriană, pentru verbul „a muri” este „a se agăța de munți”. De asemenea, în limba egipteană, *myny*, „a agăța”, este un eufemism pentru „a muri” ¹³. Soarele apune între munți, și tot pe-acolo trebuie să fie drumul mortului către lumea cealaltă. Dar a- lături de această valență funerară, simbolul muntelui are și un *sens* metafizic, cu mult mai important. Muntele este, am văzut, centrul lumii, și de aceea, după moarte, sufletul este atras firesc către acest „centru”. Să ne amintim că pentru culturile tradiționale **real** era numai ceea ce era **sacru** ; spațiul consacrat (templu, oraș, etc.) era singurul „real”, deoarece Universul întreg se concentra a- colo. Singurul **timp real** era timpul liturgic, consacrat — și omul participa la acest timp absolut (formulă obscură a eternității) numai luând parte la sărbători ■ sau fiind prezent în rituale.

voi. II, p. 582.

¹² Franz Cumont, *Textes-et Monuments Figures relatifs aux Mysteres de Mithra* (Bruxelles, 1896—1899), voi. I, p. 57.

¹³ H. Zimmern, *Zum babylonischen Neujahrsfest*, II (Leip- zig, 1918) p. 6 nota 2.

Atras, cît timp era în viață, către „centru”, este foarte firesc ca, după moarte, omul să asculte aceleași chemări către absolut, către real, și să se „apropie de munți.” Întrucît moartea este o trecere dincolo, într-o zonă mai „reală” decît nivelurie profane ale acestei lumi — iar muntele simbolizînd centrul, adică realitatea aboslută — formula „apropierea de munți” își capătă și o justificare metafizică.

ORAȘ SACRU — CENTRUL LUMII

Ziqqurat-ul înfățișează cosmosul. Vîrful lui este „centrul” suprem, asimilat mai tîrziu cu Polul. Regele, urcînd etajele unui ziqqurat, ajunge în centrul Universului, identificîndu-se astfel cu Zeul care locuiește la pol¹⁴. Orașul sacru, care cuprinde templul între zidurile sale crenelate, devine și el * un centru, vîrful muntelui cosmic (adică, de fapt, al Lumii). Locuitorii săi sînt identificați, magic, cu stăpînii divini ai „centrului”, cu zeii. Astfel se întîmplă în anumite orașe indiene ¹⁵ și foarte multe cetăți orientale ¹⁶.

14 Paul Mus, *Barabudur. Esquisse d'une histoire du Bouddhisme mondée sur la critique archéologique des textes* (Paris 1935), voi. I, p. 238, etc.

15 Mus, *Barabudur*, p. 352.

16 A. Jeremias, *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur* (ed. II, Berlin 1929), p. 113, 142, etc.

Toate limbile au păstrat expresia populară a centrului : „buricul pământului”. În anumite tradiții semite, asta nu înseamnă numai că acolo este adevăratul centru al lumii, ci și că de acolo a început creația lumii. „Cel prea Sfânt a creat Lumea ca un embrion. întocmai după cum embrionul crește de la buric în afară, tot așa Dumnezeu a început să creeze Lumea de la buric și de acolo s-a răspândit în toate direcțiile”¹⁷. Iar „buricul pământului”, pentru Evrei, este Ierusalimul și, în general, țara sfântă. De aceea, Yoma afirmă : „Lumea a fost creată începând de la Sion”¹⁸. Palestina fiind centrul creației, buricul pământului, se află în vârful muntelui cosmic. într-adevăr, după un text rabinic : „țara lui Israel n-a fost înecată de potop”¹⁹. Tradițiile islamice au păstrat aceeași cosmologie mistică, investind Mekka și Kaaba cu virtuțile Ierusalimului. În Kisâ’î găsim următoarea afirmație : „Tradiția spune : steaua polară dovedește că cel mai înalt loc este Ka’aba, pentru că .se află în dreptul centrului Cerului”²⁰.

În toate tradițiile semite, centrul („buricul pământului”) era imaginat ca vârful muntelui cosmic. De aici importanța munților în cosmologia și metafizica semită. Munții au fost creați cei din- tîl, îndată după Apele primordiale (Tehom)²¹ ; ei sînt, temeliiile pământului, iar în tradiția arabă stîlpii pământului ; munții unesc lumea de deasupra cu cea de dedesubt ; din munți izvorăsc apele, care fac să rodească pământul, iar norii de ploaie tot deasupra munților se alcătuiesc. Cele mai sacre locuri erau înălțimile : muntele Sinai la Evrei, Gerizim și Ebal la Samariteni ; Mekka se afla între doi munți. Paradisul, „buricul pământului”, era așezat, după tradiția siriană, pe un munte mai mare decît toți munții de pe pămînt”³¹. Să ne amintim că idei asemănătoare se întîlnesc la Babilonieni, la egipteni, precum și în anumite tradiții

17 A. J. Wensinek. *The Ideas of the Western Semites concerning the Navei of the Earth* (Amsterdam, 1916), p. 19.

18 Wensinck, *op. cit.* p. 16

19 Wensinck, *ibid.* p. 15.

20 Wensinck, *ibid.* p. 15.

21 Apele simbolizează pretutindeni haosul, devenirea în formă, matricea tuturor virtualităților. Apariția munților simbolizează începutul Creației, al manifestării, al formelor.

indiene. Drumul spre Paradis, drumul spre iărîmul morților (la egipteni, chaldeenii), drumul spre lăcașul Zeului — toate se aseamăna : este același drum spre munte, aceeași „ascensiune”, care de cele mai multe ori se face în mod simbolic, urcînd etajele unui ziqqurat sau terasele unui templu indian ²². Sensul tuturor acestor formule nu e greu de descifrat : drumul spre munte înseamnă apropierea de sacru, de* real, de absolut ; într-un cuvînt, este o consacrare (investirea regelui cu virtuțile zeului se face urcînd treptele tronului sau etajele ziqquratului, adică muntele cosmic ; itine- rariul sufletelor morților, ca și drumul eroilor în căutarea nemuririi — Ghilgamesh, Herakles, etc.

— străbate și urcă nenumărați munți). „Buricul pămîntului”, muntele cosmic, este singura zonă sacră din toată întinderea care înconjoară pe om, și de aceea Creația a început de aici, Haosul a fost întîi aici alungat. Apele potopului (reactualizarea Haosului, adică a oceanului primordial, âpsu) n-au putut înghiți vârful muntelui, centrul static, de unde a început a doua creație.

După cartea siriacă Peștera Comorilor, Adam a fost creat în centrul pămîntului, în același loc unde mai tîrziu s-a ridicat crucea lui Iisus ²³. Tradiția aceasta este extrem de prețioasă ; pe de o parte se descifrează aici un sens al creației omului, care este identificat cu microsmosul (și Adam, și Lumea, sînt făcuți la „buricul pămîntului”). Pe de altă parte, se afirmă precis că mîntuirea omului — prin patimile lui Christos — a fost posibilă printr-o întoarcere la „centru”, întocmai cum afirmă toate tradițiile. Iisus, pătimind în vârful muntelui cosmic, pe locul unde a fost creat Adam, în centrul existenței — răscumpără, prin sîngele Său, păcatele întregului neam omenesc, și-i mîntuie. Patimile lui Iisus Christos s-au desfășurat peste tot pămîntul, căci Golgotha, fiind vârful muntelui cosmic, cuprinde magic planeta întreagă. Agonia a început și a sfîrșit în realitatea absolută, în centrul existenței

22 „Un temple indien est, bâti en pierre, un voyage à l'axe du monde, et l'entrée processionnelle de ses portes un rite- d'entrée... (P. Mus, *Barabudur*, p. 315).

23 Wensinck, op. cit. p. 22.

(orice altă zonă, fiind profană, neconsacrată, participă la devenirea nesemnificativă, la „istorie” nu la ontologie, la „eveniment”, nu la „categorie”). Simbolismul crucii ar completa aceste idei, dar ne-am propus să nu ne ocupăm aici decît de motive arhaice, și să nu explicăm un simbol tradițional prin forme recente ^{3/}.

în orice caz, pretutindeni în lumea semită în- tîlnim legătura aceasta între „centru”, „realitate absolută”, „primul om”, „moarte”. Ierusalimul nu este numai punctul de legătură al pămîntului cu Cerul. Este și locul pe unde se poate pătrunde în lumea cealaltă ²⁴. O tradiție siriană ne spune că Adam, după potop, a fost îngropat la „poarta pămîntului” ³⁰, adică acolo unde începe lumea morților. Islamul a asimilat credința ebraică, după care mormîntul lui Adam se află la Ierusalim. De asemenea, tradițiile islamice afirmă că toți profeții sînt îngropați la Ierusalim ²⁵. La Mekka se găsește și astăzi un puț în care se pun ofrande pentru morți. Nu este vorba de superstiția, destul de răspîndită, că morții locuiesc sub pămînt și li se pot deci, trimite ofrande prin gropi sau puțuri — ci de ideea tradițională că Mekka, fiind centrul pămîntului, este singurul punct de legătură cu Cerul și cu celălalt tărîm.

Prin centrul lumii — după cum vom vedea în paragraful următor — trece axa Universului, și acolo se înalță arborele Vieții. Ritmurile cosmice și viața se desfășoară începînd de la „centru”. De aceea se spune că Ierusalimul e „bogat în ape” și că norii de ploaie pornesc în cele patru colțuri ale lumii de deasupra cetății ²⁶. Ploile aduc fertilitatea și bogăția, fac posibilă viața și armonia, dirijează anotimpurile. „Apele” sînt roditoare numai întrucît ritmul lor e regulat de un „centru”. Tradiții similare s-au păstrat în Isalm. Nuwairî mărturisește : „Abu Huraira a spus, întemeiat pe autoritatea Profetului : toate riurile, și norii, și aburii, și vînturile vin de sub stîncă sfîntă a Ierusalimului” ²⁷. Kazwîni repetă aceeași tradiție, cu privire la Mekka : „Dacă ploaia bate într-o parte a Ka’abei, în anul acela fertilitatea se va întinde în acea direcție ; cînd ploaia bate în toate părțile, fertilitatea va fi universală” ²⁸. În India, „locul sacrificiului” este adesea numit „buricul pămîntului”, pentru că prin „sacrificiu” se susține Universul”, există ritmurile, viața, armonia.

24 Textul în Wensinck, *op. cit.* p. 25 și urm. texte evreiești.

25 Texte în Wensinck, *op. cit.*, p. 28.

26 Texte în Wensinck, *op. cit.*, p. 30—31.

27 Textul în Wensinck, *op. cit.*, p. 33.

28 Wensinck, *op. cit.*, p. 35.

Altarul, „locul sacrificiului”, este numit de asemenea „pîntecul (matricea) ordinei cosmice”²⁹. Indienii au identificat încă din timpurile vedice altarul sacrificial cu „buricul”²⁹. Aceiași „teorie” se întâlnește la eruditul Clement Alexandrinul : „altarul pe care arde tămîia este un simbol al pămîntului zăcînd în centrul Universului”¹³.

O tradiție semită foarte răspîdită îl face pe Adam să locuiască într-un cort pe locul „Casei lui Allah”, adică în „buricul pămîntului”. Agni, zeul indic al focului, stă și el în „buricul lumii”³⁰. Omologia între Cer și Pămînt este tot atît de riguroasă și în India. „Centrul” pămîntului se identifică magic cu „centrul” Cerului. Un imn din Rig Veda a- firmă : „în buricul cerului s-a așezat preotul care pregătește sacrificiul”¹⁵. Simbolul **centrului** explică toate aceste formule ; „buricul cerului” înseamnă „buricul sacrificiului”, căci numai zona consacrată a altarului există real, într-un chip absolut, așa cum există „Cerul. Integrarea omului în realitate se face prin întoarcerea sa la „centru”. Ritualul consacră pe om, îl face „asemenea zeilor”, pentru că îl aduce în „centru”, în realitate, în absolut.

Mistica indiană este întemeiată pe această restaurare a omului în propriul său centru⁴⁶.

Tehnicile ascetice indiene acordă o mare importanță „buricului” ; răsuflarea (aerul, „fluidul vital”) trebuie dusă de la „buric” la inimă ; concentrarea yoghinică se face de cele mai multe ori în „buric”³¹. Practici asemănătoare, care presupun o tradiție ascetică extrem de veche, se întîlnesc și în anumite forme de mistică creștină, bunăoară în hesichasm⁴⁸. Aceiași identitate „buric” = centru ne întîmpină cu culturi mult depărtate între ele. În limba gaelică imkag sau iomlag (buric) are sensul de centru. Capitala Incașilor, Cuzco, era denumită „buric”⁴⁹. În anumite legende europene, studiate de Harthand³², se spune că Iisus a fost conceput prin ureche ; urechea este o formulă a sîrn- holismului **spiralei**, care are același

29 *Rig Veda*, II, 3. 7 ; IX, 82, 39 etc.

30 „Agni și-a așezat puterea sa în buricul lumii”. *Rig Veda*, II, 76, etc.

31 Texte și comentarii în cartea noastră *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* (Paris 1963), p. 123, 149, 216, 220, etc.

32 *Legend of Perseus*, voi. I (London 1894) p. 131.

sens metafizic de **centru**.

Am putea culege la nesfârșit documente, din toate culturile tradiționale, asupra simbolismului „centrului”³³. Nădăjduim s-o putem face, pe îndelete, altădată.

Deocamdată să adăugăm că „buricul” este identificat cu „tronul”, locul unde stă regulatorul Universului. De obicei, în mitologiile și arhitectura sacră semită, „tronul” este înconjurat de un șarpe³⁴. Tronul lui Solomon are încolăcit în jurul său un astfel de șarpe.

În legendele tuturor popoarelor, șarpele păzește comorile și mormintele funerare³⁵. Dacă tronul este un simbol al centrului lumii și deci al Pământului, — șarpele simbolizează, aici, Oceanul, întinderea haotică a apelor, care înconjoară din toate părțile, după credințele celor vechi, Pământul, și încearcă să-l înghită...^{5/3}.

AXA LUMII — POMUL VIETII

Am văzut că orașul în mijlocul căruia se afla templul și palatul, era considerat el însuși ca centrul Universului. După cum Suveranul ceresc stă în centrul lumii siderale (adică, la Pol), tot așa suveranul pământesc sta în „orașul sacru”, în Capitală. Corespondența aceasta între Suveran, Capitală, etc. — și Zeu, Centrul Lumii, etc., nu se întâlnește numai în Mesopotamia și mitologiile semite. Cultura Chineză se întemeiază în bună parte pe o asemenea concepție³⁶. Omologia perfectă între Cer și Pământ — „himmlischen Parallelismus”, cum o numește Von Heine-Geldern — se întâlnește și în simbolismul austroasiatic, deși își are, probabil, rădăcinile în străvechea

33 Documentele scrise și figurate, din lumea greacă, sînt studiate de Roscher în cele două monografii celebre asupra lui *Omphalos*.

34 Wensinck, *Navei of the Earth*. p. 60, sq.

35 Sensul acestor legende și simboluri este discutat în cartea noastră *La Mandragore*.

36 Se-Ma Tsien, *Les Memoires*, trad. par. E. Chavannes, voi. I (Paris 1893) p. 242, 243 ; M. Granet, *La Pensee chinoise* (Paris 1934), p. 93 și urm., p. 104 sq., 323 sq., ; H. Maspero, *La Chine antique* (Paris 1927), p. 605 sq. ; P. Mus, *Barabudur, Esquisse d'une histoire du Bouddhisme fondee sur la critique archologique des textes* (Paris 1935), voi. I, p. 117 și urm.

cultură babiloniană ³⁷.

37 Von Heine-Geldern, *Weitbild und Bauform in Sudostasien*
(„Wiener Beitrage zur und Kulturgeschichte Asiens“, voi. IV, 1930) p. 48.

Ziqqurat-ul este definit ca stîlpul Lumii, și locul unde se unește Cerul cu Pămîntul. Turnul cei mare din Babilon, după cum am văzut, nu se numea numai Poarta divină — pentru că Cerul se deschidea deasupra sa — ci și Temelia Cerului și a Pămîntului³⁸. Etimologia populară a cuvintelor Babilon și Babei era tocmai aceasta : Bah **ilu**, adică „poarta lui Dumnezeu”. Pe aici, prin orașele sacre și mai ales prin Templu („buricul pămîntului”) — se putea ajunge la Cer. Legendele babi- loniene care ne vorbesc despre „călătoria în Cer” au dealtfel destulă asemănare cu credințele altor popoare că „drumul spre Ceruri” se desface muritorului prin apropierea **„Stîlpului Cerului”**³⁹.

Ne-am depărta prea mult de hotarele studiului de față dacă am cerceta cum se cuvine acest simbol al „Stîlpului Cerului”, care nu este altceva decît Axa Universului, „Pomul vieții” care crește în centrul Lumii, în „Buricul Pămîntului”. Foarte multe tradiții vorbesc de un Pom uriaș, care cuprinde sau susține întreg pămîntul. Arborele cosmic, Ygdrassil, din mitologia scandinavă nu este decît o formă a acestui simbolism universal. Ne propunem să dezbatem problema „Pomului Vieții” într-o lucrare specială. Deocamdată să amintim că popoarele siberiene și ugro-finice au păstrat foarte limpede mitul pomului „stîlp al Cerului”. Uno Holmerg a adunat în două monografii bogate (¹) tot materialul de care dispunem astăzi cu privire la această credință. Este semnificativ de remarcat că ugrienii își închipuie „Stîlpul cerului” ca o coloană cu șapte caturi, (¹⁰) întocmai după cum ziqqurat-ul are șapte etaje, iar templul Barabudur șapte terase. Credința în acest „stîlp al Cerului” se confundă, uneori, cu credința într-un munte cosmic, pe care Mongolii și Kalmucii îl numesc Sumur sau Sumer, iar Buriatii Sumbur (¹¹).

„Axa Cosmică” joacă un rol de frunte în gîin- direa mitică și simbolică a Indiei, și este exprimată în patru

38 Jeremias, *Handbuch*, p. 141 sq.

39 Uno Holmerg, *Der Baum des Lebens* (Annales Academiae Scientiarum Fenicae), Helsinki 1923, în special capitolul „Die Weltsaulc”, p. 9 și urm.

formule principale : muntele, stîlpul, arborele și Gigantul. ^(C2) Toate acestea sînt în centrul Cosmosului ; toate exprimă realitatea absolută ; toate sînt simboluri polivalente, aplicîndu-se atît Cosmosului cît și Omului. (Bunăoară, Zeul Indra este considerat stîlp cosmic, dar și răsufierea, care străbate și susține corpul omului, are aceeași valoare de coloană) ^(C3). În această privință cultura babiloniană și chineză coincide perfect cu sistemul simbolic indian ^(C4).

Sînt motive să credem că aceeași cosmologie a influențat atît pe profeții evrei cît și pe autorul Apocalismului ^(C5). Conceptul fundamental al acestei cosmologii este existența unui Centru — imperial pe pămînt, polar în cer — înconjurat de patru puncte cardinale sau de patru faze cardinale ale revoluției cosmice. Dar omologia între Cer și Pămînt nu se reduce aici. „Corespondențele” și „armoniile” — structura însăși a unei viziuni magice a Lumii — se răsfrîng pretutindeni. Tot ce e cunoscut, tot ce e concret — participă la această lege magică a corespondenței. Cosmosul e împărțit în regiuni, stăpînite de zei, dirijate de planete. Între o anu- mită zonă cerească, planeta care o domină, zeul care o reprezintă — există relații magice, de „corespondență” și „influență”. Tot ce se în- tîmplă într-o asemenea regiune cerească — se va întîmpla, într-un anumit fel, și în viața care, pe pămînt, cade sub „influență” ei. Evident, aceste „influențe” nu se exercită întotdeauna direct. Există nenumărate raporturi, nenumărate niveluri, între Cer și Pămînt. Numai într-un Centru, și numai în condiții speciale, Pămîntul poate fi legat de Cer direct. În celelalte zone de realitate, influențele se exercită oarecum prin „proximi”.

Bunăoară, se știe că fiecărei planete îi corespundea un metal și o anumită culoare. ⁽⁶⁶⁾. Tot ce era colorat — animal, plantă, piatră — cădea sub influența unei planete. O „corespondență” similară întîlnim în China, unde fiecare regiune siderală era reprezentată printr-o anumită culoare. Evident, cum fiecare planetă — la Babilonieni — era stăpînită de un zeu, fiecărui metal îi

corespundea o divinitate. Enlil, care „stăpînea” prima lună a anului — deci, își exercita influența și a -supra unui anumit timp, consacrat lui — era „reprezentat”, în ierarhia metalelor, prin aur. Cînd zeul Shamsh luă locul lui Enlil, deveni el stă- pînul celui mai nobil și mai prețios metal, aurul. Un text neobabilonian indică astfel raporturile dintre zei și metale : Enlil — aur, Anu — argint, Ea — bronz, Ninidni — „piatră” ⁽⁴⁰⁾. Relațiile acestea magice între planetă, zeu și metal — care creează, la rîndul lor, corespondențe între culoare, timp al nașterii, soartă etc. — se regăsesc pînă și în credințele populare medievale.

În Grecia, ele au fost în orice caz primite din Mesopotamia. Arabii, fie că le-au asimilat de la grecii din epoca elenistică, fie că le-au asimilat încă înainte de convertirea lor la islamism — le-au dus mai departe în știința medievală, mai ales în alchimie ⁽⁴¹⁾.

Omologia dintre Cer și Lume implică, așadar, o infinită serie de corespondențe magice între toate ordinele existente. Nu e greu de înțeles de ce o anumită culoare exercită o influență fastă sau nefastă, de ce un anumit metal exaltă sau deprimă, de ce un anumit „timp” este de bun augur sau nociv. Aceeași forță magică avîndu-și centrul într-una din regiunile siderale dirijată de o planetă sau subsumată unui zeu — se distribuie în toate nivelurile realității, prin „proximi” și prin corespondențe.

Anevoie am putea preciza dacă, în cele mai vechi timpuri ale culturilor mesopotamiene, această cosmologie, întemeiată pe omologia dintre Cer și Pămînt, elaborase deja noțiunea precisă a destinului omului, dirijat de astre. În orice caz, aflăm această concepție chiar în miezul istoric al culturii

40 Meissner, op. cit. p. 254 ; G. Furlani. *La religione babiloniana*, voi. I (Bologna 1928), p. 314 ; ibid. p. 121, 134, 168.

41 Julius Ruska. *Das Steinbuch des Aristoteles* (Heidelberg, 1912) p. 89 sq. Fritz Saxl. în studiul său *Beitragen zu einer Geschichte der Planeten darstellungen im Orient und im Okzident* („Der Islam”, 112, p. 151—177) încearcă să explice credințele astrologice ale arabilor din Harrân prin străvechile dogme babiloniene. Ii răspunde Ruska, în erudita sa monografie, *Griechische Planeten-darstellungen in arabischen Steinbuchern* (Heidelberg, 1919).

mesopotamiene. Ea nu era, dealtfel, decît o consecință directă a cosmologiei. Dacă a trecut timp pînă s-a impus conștiinței tuturor oamenilor, timpul a fost luat de descoperirea acestor consecințe, iar nu de crearea lor.

Vom reveni asupra acestei fundamentale concepții cînd vom discuta **CORRESPONDENȚE** cosmice și așirioniană. Deocamdată, să notăm importanța pe care a avut-o viziunea magică asupra nașterii astrologiei mesopotamiene, și covârșitoarea ei influență în lumea vest-asiatică și mediteraneană. Noțiunea destinului implacabil a fost fundamentată prin această viziune magică. Ideea de „libertate” avea o cu totul altă valoare într-un Cosmos închis, străbătut de forța magică a astrelor. Tot ce cădea în experiența omului, venea încărcat cu o energie magică, nevăzută, care altera voința omenească. Născut sub puterea unei anumite stele, partid - pînd fără voie la un anumit destin cosmic — pro- plema mîntuirii, deci a libertății omului, se cerea rezolvată în direcții care, astăzi, par de-a dreptul absurde pentru o conștiință europeană și creștină. Nu s-a pus încă în adevărata ei lumină revoluția pe care a făcut-o creștinismul în această pri- vință dis-trugînd destinul individual, astrologie, restaurînd libertatea umană, solidarizînd omul cu un destin colectiv, adamic, în locul soartei magice, cosmice (^w).

Dacă tot ce există pe pămînt, există și în Cer — chiar sub o altă formă, — dacă viața pămîntească răsfrînge structura și dinamica siderală, era fatal ca însuși corpul omenesc să fie considerat ca o oglindă a cosmosului. Într-adevăr, concepția aceasta o întîlnim la hetiti, popor arioglot, dar puternic influențat de sumerieni și de acea- dieni, mai ales, în ceea ce privește viața religioasă. Magia hetită este străbătută de omologia între macrocosmos (Universul) și microcosmos (corpul uman). Capul omului corespunde Cerului, mî- nile sale corespund pămîntului, ochii săi apelor, și așa mai departe. De aceea, într-un text de magie medicală pe care îl rezumă Furi ani ⁴²) se spune că „durerea de cap” să fie zvîrlită în Cer, „durerea

mâinilor" gonită în pământ etc.

Este probabil că o asemenea corespondență între macrocosmos și microcosmos n-a luat naștere printr-o proiectare mitică a corpului uman în natură, identificându-se, adică, zonele cosmice cu organele anatomice și funcțiunile fiziologice omenești. Ceea ce știm despre teoriile cosmologice și fiziologice indiene ne îndeamnă a crede că s-a petrecut un proces invers. Într-ade-văr, în India, omul și-a „organizat corpul (creindu-și o „hartă mistică", cu anumiți „centri", etc.) pe modelul Cosmosului. Poate că teoria celor cinci Vânturi cosmice a condus, cu necesitate, la „descoperirea" celor cinci Răsufări, cum crede Dr. Filliozat ⁴³). Punctul nostru de vedere, expus într-o lucrare precedentă ⁷²), se deosebește întrucîtva de ipoteza lui Filliozat. Noi credem că „modelul cosmic" care stă la temelia teoriilor filozofice a avut — în același timp cu semnificația cosmologică — o realitate rituală, mistică. Omul a „identificat" în corpul său Vânturile cosmice, și-a aplicat sieși un model cosmologic — după ce a realizat mistic și ritual un anumit „om cosmic". Cu alte cuvinte, la temelia acestor concepții nu stă nici fiziologia, nici cosmologia — ci o viziune totalitară a realității, un „om cosmic" : omul care depășește și anulează „Creația" (lumea despăcată în două).

Se înțelege că omologia cosmică și biologică, pe care am ilustrat-o numai prin cîteva exemple, se întinde asupra tuturor ordinelor realității și vieții. Dacă poate fi vorba de o lege, apoi noțiunea de lege trebuie căutată în această concepție a omologiei, a corespondențelor cosmice, a magiei universale. Obiectele nu au numai o valoare pragmatică, ci au o semnificație, de origine magică. Gesturile și actele omului, întrucît se referă la asemenea obiecte încărcate cu energie, sau participînd la anumite valori supra-umane — vor fi dirijate de legi sacre, precise. Operațiunile omului, ca să nu-l „altereze", vor fi transformate în rituale.

Sensul ritualului este tocmai acesta : să solidarizeze pe

⁴³ *La force organique et la force cosmique dans la philosophie medicale de l'Inde et dans le Veda*, „Revue Philosophique". Nov. Dec. 1933, p. 416 și urm.

indivd cu colectivitatea, cu viața organizată, și, în cele din urmă, cu un Cosmos viu. Toate actele omenesti, chiar și cele mai profane (umbuletul, respirația, mîncarea, dragostea etc.) sînt transformate în rituale ; adică, în instrumente de des-individualizare și solidarizare cu „normele”. Omul nu mai e singur într-o asemenea societate tradițională, pentru că tot ce face el are o semnificație ecumenică, și această semnificație este accesibilă întregii comunități. Aproape că nici nu mai poate fi vorba de a „comunica”, ceva individual, de la om la om — întocmai după cum atunci cînd întâlnești un copil, sau un bă- trîn, nu mai e nevoie să ți se comunice că ai în fața ta un copil, sau un bătrîn. „Identitatea” omului — toate intențiile sale, viața sa interioară, rangul său social și starea economică — devine translucidă prin această des-individualizare, prin transformarea vieții în ritual și a „întîmplărilor” în „categorii”

Magie și Metalurgie

LAPIS LAZULI

Omologia dintre Cer și Pământ este, după cum am văzut, orizontul mental al culturilor mesopotamiene. Numai ținând seamă de această lege fundamentală înțelegem adevărata semnificație a gesturilor, obiectelor și numelor pe care le întâlnim într-o asemenea cultură arhaică.

Acolo unde totul se ține, se leagă printr-o plasă nevăzută, alcătuind un întreg ■— nimic nu e creat la întâmplare, dintr-o inițiativă personală, profană. Bunăoară rolul preponderent pe care îl joacă piatra semi-prețioasă lapis lazuli (Lasurstein) în viața babiloniană nu se înțelege decât prin cosmologia și teologia mesopotamiană. Culoarea albastră a acestei pietre este culoarea Cerului înstelat ; în basoreliefuli, barba zeului lunii, Sin — divinitate a nopții înstelate — era făcută din lapis lazuli. Aceeași concepție ne întâmpină și la Egipteni : părul lui Râ, zeu al Soarelui, era din lapis lazuli. Acel frumos safir care stă sub picioarele lui Iahve (Exod, 24, 9 10) este de fapt tot un lapis lazuli. În piatra aceasta albastră era simbolizată toată magia Cerului înstelat⁴⁴).

„Magia Cerului înstelat” nu este o simplă expresie literară. Ea corespunde întru totul virtuților cu care îmbogățiseră popoarele orientale această piatră semi-prețioasă. Zeul lunii nu era numai reprezentat iconografic cu o barbă albastră, ca să

44 Ernst Darmstaedter, *Der babylonisch-assyrische Lasurstein* (în *Studien zur Geschichte der Chemie. Festgabe Ed. v. Lippmann*. Berlin, 1927, p. 1—8) ; Erman-Ranke. *Aegypten* (Tubingen, 1923) p. 301.

se indice mai concret esența — ci toate virtuțile lunare pe care le stăpînea el erau simbolizate prin lapis lazuli. Cînd Nannar, zeul Lunii, îndeamnă pe Rege — într-un basorelief celebru — ca să zidească „Turnul” (lui Babei), îl inspiră în- tinzîndu-i o cupă cu „apa vieții” ². Nu e deloc greu de înțeles simbolul acestei cupe a „inspirației” în mîna zeului lunii, stăpînul Cerului înstelat. O construcție atît de monumentală și, mai ales, încărcată cu atîtea sensuri sacre și cosmologice — nu putea fi inspirată decît de o magie lunară, dirijată chiar de stăpînul nopții. Aceiași noapte tainică, străbătută de ritmurile lunare, care fertilizează întreaga viață cosmică, este și izvorul „inspirației”, al germenilor marilor creații omenesti. Cît de organică era o asemenea concepție în viața popoarelor orientale o dovedește următorul citat din cartea apocrifă profetică a lui Ezra (IV, 38 s9) : „Deschisei atunci gura, și iată ! atinsei p cupă plină, care părea plină cu apă, dar culoarea ei era asemenea focului” ⁴⁵. Este întocmai „cupa inspirației” din basorelieful babilonian, aceeași băutură care conferă omului darul construcției „cosmologice” sau al profeției, virtuți sacre prin excelență.

Legătura magică între Noapte, Lună, Apă, Fertilitate, Moarte și Nemurire — una din cele dintîi sinteze mentale omenesti, prin care se încerca explicarea întregii vieți cosmice și totalizarea nivelurilor de existență într-o imagine unică — se întâlnește și în Weltanschammg-ul mesopotamian. Avem chiar motive să credem că țara celor două fluvii a fost unul din principalele centre de răspîndire a miturilor și legendelor țesute în jurul

⁴⁵ Charles *Apocrypha and Pseudepigrapha of the O'ld Testament*, Oxford 1913, voi. II, p. 623. Cf. comentarul traducătorului, *ibidem*.

acestei intuiții primordiale. În cartea noastră de apropiată apariție, **La Mandragore**, am discutat pe larg tocmai originea și funcțiunea acestor mituri, și nu e locul să revenim aici. Să amintim însă că pomul **kishkanu** (probabil „arborele vieții”), care creștea alături de templul E-abzu, principalul loc de cult al zeului Ea — avea ramurile asemenea celor de **lapis lazuli**⁴⁶. Imaginea unui „pom al vieții” din **lapis lazuli** și încărcat cu pietre scumpe, s-a păstrat pînă tîrziu în imaginația populară ; apocrifele iudaice și creștine, legendele eroilor, poveștile orientale etc., pomenesc de un asemenea pom care crește în paradis, sau într-o grădină fermecată, și care nu trebuie confundat cu legendele paralele ale pomului cu mere de aur din mitologia greacă și celtică.

Zeul Ea era domnul Adîncului, al Apelor subterane, și legătura lui cu noaptea lunară este ușor de înțeles. Metalele și pietrele prețioase — încărcate cu virtuți magice — îi aparțineau lui, și el era patronul lucrătorilor metalurgici și al meseriașilor. Temeliile templelor pătrundeau adînc în pămînt — deci în **abzu**, în apele subterane — și de aceea înțelepciunea lui Ea călăuzea pe constructorii monumentelor sacre⁴⁶. Creația omului era pusă neconținut în legătură cu izvorul etern al vieții : Apa, Luna, Noaptea. Numai pentru că luau contact cu zeii cerului înstelat sau ai Apelor, puteau oamenii crea în sens cosmologic (temple, turnuri etc. — „centre cosmice”). „Inspirația” construcțiilor era, de fapt, tot un germen viu, produs de noapte sau apă ; ceea ce, în ordinea biologică, corespunde fecundației și nașterii formelor organice — în ordinea spirituală corespunde „imaginației” și creației. În treacăt fie spus, demnitatea

46 Van Buren, *op. cit.* p. 9.

condiției umane nu era deloc umilită în aceste culturi arhaice în care zeii cosmici și forțele magice împlineau un rol atît de precumpănitor. Pentru că omul „participa” — prin creațiile sale — la „unificarea” cosmosului, fiecare templu sau monument pe care îl clădea fiind un „centru”, în care se întâlneau toate nivelurile realității sensibile și suprasensibile. Dacă, așa cum am văzut în sfîrșitul capitolului precedent, nu poate fi vorba de libertate umană într-o concepție magică a Universului — omul nu era totuși robit unor anumite forțe sau zei, ci el era integrat și exista ca atare într-o plasă magică nevăzută, care cuprindea tot cosmosul, înglobînd și pe zei. O concepție similară a dominat nu numai în antichitate, ci și în timpul⁴⁷ rîie moderne ; bunăoară, pozitivismul secolului XIX integra pe om, pînă la desființare, în cosmos, paralizîndu-i orice nădejde de autonomie și spontaneitate.

⁴⁷ Kunz, *op. cit.*, p. 385—386. în Egipt (sec. XV în Chr.), bucăți de *lapis lazuli*, atîrnate de gîtul copilului, îl vindeca de orice boală (Ebers. citat de Kunz, p. 148).

Întorcându-ne la rolurile și simbolurile pietrei lapis lazuli, este semnificativ faptul că s-au găsit în câteva vechi morminte din insula La Plata, Ecuador, douăzeci și opt de bucăți cioplite în formă cilindrică, și foarte frumos șlefuite. S-a dovedit însă, că aceste bucăți de lapis lazuli nu aparțineau aborigenilor insulei, ci probabil au fost lăsate acolo de către vizitatori de pe continent, veniți în insulă numai pentru împlinirea unor anumite rituri și ceremonii sacre. În mormintele Incașilor, din Peru, a fost de asemenea descoperită o mare și frumoasă bucată de lapis lazuli ; întocmai ca în culturile afrasiatice, piatra aceasta „cerească” slujea și în culturile amerindiene ca un auxiliar sigur călătoriei sufletului mortului. Dealtfel, nu elipsit de importanță amănuntul că și astăzi în Africa occidentală se acordă o excepțională valoare sacră pietrelor albastre artificiale. Wiener a adunat o bogată informație asupra acestei probleme ⁴⁸. Este probabil, cum afirmă Pearce ⁴⁹, că pietricelele albastre se fac de secole chiar în aceste locuri. Wiener crede însă că ele au fost aduse pe coastele

48 Leon Wiener, *Africa and the discovery of America*, Philadelphia 1920—1922, voi. II, p. 237—248. Ipotezele profesorului Wiener — asupra influenței exercitate asupra civilizațiilor amerindiene de către cultura africană, aceasta din urmă fiind la rîndul ei puternic influențată de către Arabi — nu au nici o valoare științifică. Informația adunată în cele trei volume din *Africa and the discovery of America*, precum și în *Mayan and Mexican Origins* (Cambridge 1926, privately printed) sau în cele patru volume de *History of Arabico-Gothonic Culture* (Philadelphia, 1917—1921) — este însă extrem de bogată și temeinică.

49 F. B. Pearce, *Zanzibar* (London. 1920) p. 355 și urm., citat de Wiener, *Africa*, II, p. 240.

africane de către arabi, în cursul evului mediu. Și credințele superstițioase ale indigenilor ar fi atunci urme din străvechiul sistem magic-astral care a dominat toate culturile afrasiatice. În orice caz simbolul și valoarea lor religioasă trebuie interpretată prin documentele mesopotamiene și mediteraniene referitoare la lapis lazuli, chiar dacă ne aflăm în fața unor credințe degradate, al căror sîmbure cosmologic a fost de mult pierdut. N-ar fi singura pildă de „uitare” pe care ne-o pune la îndemîină istoria vieții mentale omenеști. Sensul primordial, cosmic, al unui simbol sau rit se pierde, fiind înlocuit cu sensul magic, care la început nu avea decît un rol secundar.

METEORIȚI

Este greu de hotărît dacă o asemenea concepție cosmică a făcut pe babilonieni să acorde metalelor o origine cerească — sau dacă ei au ajuns la această concepție pentru că au observat de timpuriu meteoriții, și pentru că cel dinții fier pe care i-au cunoscut a fost fierul meteoric. Inutil să amintim rolul important pe care l-au avut meteoriții în alcătuirea credințelor primitive și populare asupra Cerului, credințe care uneori ne fac să bănuim că unele popoare au considerat cerul ca o boltă de piatră. Meteoriții au făcut o puternică **impresie** asupra minții omului primitiv. Se cunosc cîteva exemple celebre de adorație a pietrelor căzute din cer ; cum ar fi, bunăoară, Ka’aba de la Mecca, sau meteoritul

de la Pessinus, din Phrigia, care a fost venerat ca imaginea Cybelei, și a fost apoi adus la Roma — puțin timp după al doilea război punic (205 î. Chr.) — în urma unui ordin al oracolului de la Delphi ⁵⁰. Dar în afară de! asemenea exemple celebre din antichitate, colecțiile etnografice și folclorice ne pun la îndemână nenumărate documente în legătură cu devotamentul care îl arată și astăzi oamenii față de așa numitele ^N **pierres de tonnere** ; care de cele mai multe ori nu sînt decît pietre găsite pe locurile lovite de trăz-
net ". **Tot ce venea de „sus“ era încărcat cu forțe magice și sacre. Iar devotamentul acesta față de anumite pietre se încadrează perfect în sistemul totalitar care unea prin aceleași legi întreg cosmosul.**
Omul primitiv a cunoscut și a folosit, înaintea fierului terestru, fierul meteoric ⁵¹. **Eschimoșii întrebuințează și astăzi fier mteoric, pe care îl**

50 G. F. Kunz, *The Magic of Jewels and Charms* (Philadelphia, London, 1915), p. 74—75. "n întreg capitol al acestei cărți bogate (p. 94—117) este închinat meteoriților. Totuși Kunz, deși specialist în folclorul tuturor pietrelor prețioase, nu cunoaște lucrările pe care le cităm în nota următoare.

51 Cf. G. F. Zimmer, *The Use of Meteoric Iron by Primitive Man* („Journal of the Iron and Steel Institute", 1916, p. 306 sq.). Discuția asupra uzului fierului la primitivi și popoarele antichității, începută în *Zeitschrift für Ethnologie* în 1907, și urmată mai mulți ani, a fost rezumată de Montellius, *Praehistorische Zeihtng*, 1913, p. 289 sq.

lucrează cu unelte de piatră ⁵². Andree reproduce un cuțit de fier meteoric din Groenlanda (op. cit. fig. 31), care pare destul de bine făcut. Când Cortes a ocupat Mexicul, întrebând pe indigeni de unde aveau cele câteva cuțite — în stăpânirea șefilor — i se arată cerul ⁵¹. Același lucru se poate spune despre civilizațiile mesopotamiene și afrasiatice. Sumero-accadienii au cunoscut la început fierul meteoric, căci ideograma AN—BAR (alcătuită din semnele pictografice „cer” și „foc”) înseamnă „metal ceresc”, și acesta e cel mai vechi cuvânt sumerian care indică fierul ⁵³. Cuvântul care l-a înlocuit, BAR—GAL, „marele metal”, s-a păstrat în termenul asirian parzillu, în sirianul parzla și ebraicul barzel¹⁰.

La Egipteni, deși fierul indigen a fost bine exploatat de abia în amurgul civilizației faraonice, cuvântul care îl indică trădează aceeași origine meteorică : bi-n-pet (coptic, benipe), „metal ceresc”. Wainright a dovedit

52 Richard Andree. *Ueber Metalle bei den Naturvolken mit Berücksichtigung prähistorischer Verhältnisse*, (Leipzig, 1884), p. 129—131. Cartea lui Andree, deși foarte bogată, a fost puțin cunoscută cercetătorilor care au dezbătut aceeași problemă în ultimul timp.

53 Hommel, *Grundriss der Geographie und Geschichte Vorderasiens* (Berlin, 1908—1922) p. 13 ; Giovanni Giustino Boson, *Les bijoux et les pierres dans les inscriptions assyro-babyloniennes* (Inaugural-Dissertation, München 1914, 82 pagini), p. 11—12, Axel W. Persson, *Eisen und Eisenbereitung in ältester Zeit. Etymologisches und Sachliches* („Bulletin de la Société Royale des Lettres de Lund”. 1933—34, Lund 1934, p. 111—127), p. 114.

că acest termen se referă la meteori, iar nu la o „Farbenanalogie“, cum se credea pînă la el⁵⁴. Mai tîrziu, cînd 'a început să se folosească minereul, s-a făcut deosebirea între cele două specii de fier, creîndu-se un nou termen : „fier de pămînt“. Dar această îmbogățire a vocabularului metalurgic e relativ tîrzie. Poate fi privită ca o excepție originea terestră a celor două bucăți de fier găsite în Piramida lui Cheops (2900 în. Chr.) și mormîntul din Abydos (circa 2500 în. Chr.), origine care nu mai poate fi pusă astăzi la îndoială, mai ales în urma cercetărilor lui Quiring¹⁵.

Un text hitit ne spune că regii din secolul XIV în. Chr. obțineau „fier negru din cer“¹⁹. Persson pune în legătură cuvîntul grecesc pentru fier **sideros**, a cărui etimologie e necunoscută, cu latinescul **sidus-eris**, „corp ceresc“, „stea“, etc., și cu lit- vanicul, **svidu**, „a străluci“²⁰. Fierul meteoric era cunoscut în Creta încă din epoca minoică (2000 în. Chr.) și a fost găsit într-un mormînt din apropierea străvechiului Knossos²¹. Anumite pasaje din **Iliada** par a păstra amintirea acestei origini siderale a fierului.

SECRETELE METALURGIEI

Originea meteorică a metalelor le acordă, firesc, nenumărate virtuți magice. Metalele, fie că

⁵⁴ Wainwright, într-un studiu din „The Journal of Egyptian Archaeology“, 1932, p. 1 sq. — rezumat de Persson, *op. cit.*, p. 2—3.

veneau de-a dreptul din Cer (prin meteori), fie că erau descoperite în sînul Pămîntului — erau îmbibate cu forțe magice. De aceea, nu oricine putea lucra cu ele. Ritualele metalurgice, după cum vom vedea în cursul acestui studiu, aveau o funcție magică bine precizată. De altfel, nu numai în culturile mesopotamiene se întîlnesc asemenea credințe în legătură cu metalurgia. În China și India, cazaale de topit minereul și „inițiații” cunoscători ai ritualelor, păstrau în jurul lor o zonă sacră, alimentată și păzită de forțe magice ⁵⁵. Un text al lui Senancherib, tradus de Boson, lasă să se înțeleagă că din cele mai vechi timpuri exista o castă specială — ghicitori, vrăjitori, sacerdoți — care se ocupa cu lucrările metalurgice, și care păstrau un „secret” ce nu se transmitea decît oral, „secret” îmbibat de magie ²³. Același lucru și în Egipt, unde „operațiunile metalurgice și tehnice erau în strînsă legătură cu practicile sacerdotale” ; se pare, chiar, că înșiși preoții pregăteau statuile sacre ²⁴. Relațiile dintre „topitorie” și „vrăjitorie” s-au păstrat pînă în ziua de astăzi în anumite culturi populare asiatice ⁵⁶. Cei care lucrează cu metalele sînt în atingere cu forțe misterioase și primejdioase. Magia metalului este tot atît de eficientă, fie că e de origine meteorică, fie că e scos din pămînt. În cel dintîi caz, metalul e încărcat cu toate virtutea Cerului din al cărui firmament s-a

55 Texte și comentariu în *Alchimia Asiatică*, fasc. I, p. 27. și urm., p. 72.

56 Robert Eisler, *Das Qainszeichen und die Qenitor* („Le Monde Oriental. Upsala, voi. 29, 1929, p. 48—112) passim.

rupt ⁵⁷ în al doilea caz, minereul e smuls înainte de vreme din matricea Mamei Pământ, și această operație aproape ginecologică este extrem de periculoasă prin forțele magice pe care le descarcă.

Etnografia și folclorul ne ajută să înțelegem mai clar aceste străvechi credințe în legătură cu metalurgia. În America de Nord Vest, bunăoară, fierarii sînt apreciați ; tradiția meșteșugului lor e secretă, și se transmite numai membrilor familiei ^{2/}. În Africa dimpotrivă, fierarii sînt cînd respectați, cînd disprețuiți ; în amîndouă cazurile, însă, sînt considerați ca un grup de oameni misterioși, aproape confundați cu vrăjitorii. Așa, de pildă, tribul Bari, de pe Nilul Alb (Africa Centrală), socotește pe fierarii nomazi drept paria⁵⁸. În Congo sînt însă foarte respectați, și se crede că au o obîr-șie regească. La Fani, fierarul e preot și medic în același timp. Tribul Ogowe, care nu cunoaște și nu lucrează fierul, adoră foalele fierarilor triburilor din vecinătate, așezîndu-le alături de alți fetiși într-un loc sacru. De altfel, o credință similară ne întîmpină la unul din cele mai înapoiate triburi indiene, Bhil, care oferă vîrfurilor de lance cele dintîi fructe pe care le culeg ²⁹). Un alt trib african însă, Jolofii împinge atît de departe disprețul față de meșteșugarii metalurgici încît nici măcar un sclav nu se însoară într-o familie de fierari. La tribul Tibbu, aceștia sînt chiar excluși din societate³⁰).

57 Robert Eisler, *Zur Terminologie und Geschichte der jüdischen Alchemie* („Monaoschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums“, 1926, N. F. voi. 26, p. 194—201), polemizînd cu Dr. Gerhard Scholem, arată cum meteoritele metalice au condus la ideea cerurilor metalice, def ier, cupru, argint, aur. etc.

58 Andree, *op. cit.* p. 9, 42.

Andree, *op. cit.* p. 41—43.

Toate aceste superstiții și obiceiuri dovedesc funcțiunea ambivalență a fierului ; căruia și africanii, ca și tradițiile celorlalte popoare, îi conferă o origină divină și misterioasă. Încît cel care îl lucrează și îi cunoaște „secretele” devine firesc o făptură primejdioasă — și este hulit, temut sau respectat, după împrejurări. De aceea fierarii alcătuiesc pretutindeni o clasă aparte, fiind considerați ca un grup de oameni misterioși, care trebuiesc izolați de restul comunității⁵⁹. Fierul a rămas pînă astăzi în conștiința poporului încărcat cu puteri nefirești, și cuțitul joacă un rol de frunte în magie. Plinius (Hist. nat. XXXIV, 44) afirmă că fierul este eficient contra noxia medicamenta și, de asemenea, adversus nocturnas limphationes. Credințe similare se întîlnesc în India contemporană, la Dayaki, la musulmanii din Persia și Turcia

⁵⁹.

Referințele pe care le citează Goldziher, deși numeroase, alcătuiesc numai un sfert din materialul adunat de eruditul dr. Seligman⁶⁰. Din toate aceste documente se precizează ambivalența magică a fierului în conștiința populară. Teamă cu care sunt priviți pînă în zilele noastre țiganii fierari și căldărari, izolarea la care sînt constrînși în absolut toate comunitățile omenesti cu care vin în contact se datorește în bună parte familiarității lor îndelungate cu metalele. Andree observă, de altfel, cît de mult seamănă țiganii fierari cu fierarii din

59 I. Goldziher. *Eisen als Schutz gegen Dämonen* („Archiv für Religionswissenschaft”, voi. 10, 1907, p. 41—46).

60 S. Seligmann, *Der bese Blick* (Berlin 1910), voi. I, p. 273—275 ; voi. II, p. 8—9, etc. ; Seligmann, *Die magischen Heil und Schutzmittel* (Stuttgart, 1927). p. 161—169. Această din urmă operă reprezintă o redacțiune mai desăvîrșită a cîtorva capitole din *Der bese Blick*.

Africa ^{3\}

După cum originea meteorică a metalelor e socotită pretutindeni o virtute magică sau divină — tot astfel descoperirea minereurilor subterane este pusă în legătură cu o anumită „inspirație” primită de om de la spiritele înalte, sau de o „revelație” trimisă de Dumnezeu (Zei) prin sfinți (vrăjitori). Este aceeași „cupă a inspirației” din basorelieful mesopotamian și din cartea apocrifă a lui Erza. Duhurile subterane, în paza cărora se află minele și comorile, sau sfinții care protejează umanitatea — revelează secretele metalelor, colaborând astfel la „construcții”. Motivul primordial al „inspirației” divine s-a păstrat pretutindeni în zonele metalurgice sau miniere.

Călătorul grec Nucius Nicander, care a vizitat Liege-ul prin secolul XVI, ne transmite legenda descoperirii cărbunilor în Nordul Franței și Belgiei : un înger s-a arătat sub chipul unui bătrîn venerabil și a revelat unui fierar care-și încălzea cuptorul cu lemne, gura unei mine carbonifere ³⁵). în Finister, o zîă răutăcioasă (**groac'k**) descoperă oamenilor existența plumbului argentifer S-tul Peran, patronul minelor, a născocit cel dinții-topitul minereurilor. Duhurile care păzesc minele sînt geloase de comorile pe care le stăpînesc. De aceea se crede, în Africa Occidentală și aiurea, că cel care descoperă o mină, moare curm cl. (Credința aceasta trebuie pusă în legătură și cu superstițiile universale țesute în jurul „locului nou” ; cine intră întîi într-o casă proaspăt zidită, cine trece întîi pe un pod de curînd clădit, etc. — moare în scurt timp ^{3~}). Melanezienii nu încep o nouă mină decît după multe rituri și ceremonii ⁶¹). Același lucru se întîmplă în Europa pînă la sfîrșitul Evului Mediu ; minerii nu deschideau o mină decît cu slujbe religioase⁶²). Mina a fost considerată întotdeauna, după cum vom vedea, o matrice vie, în care minereurile se zămislesc și cresc întocmai ca într-un pîntec. în afară de duhurile subterane, bune sau rele, ale minelor, mai trăiesc acolo, după credințele minerilor, nenumărate alte ființe misterioase ; „Maître Hoemmerling”, pe care poporul îl numește „Călugărul Muntelui”, „La Dame Blanche”, care vestește întotdeauna surpările, precum și feluriți strigoi, fantome, etc.¹⁰).

Metalurgia a fost, așadar, pretutindeni o artă sacră. Și sacralitatea aceasta se datora, cum am văzut, faptului că metalele nu făceau parte din

61 Sebillot, *Les travaux publics*, p. 417.

62 *Ibid*, p. 421.

„datele profane“ ale existenței omului — ci ele veneau din zone extra-terestre. Fie că le trimitea Cerul, fie că erau smulse din matricea subterană, — metalele veneau întotdeauna din „altă parte“. Logica primitivă și a culturilor arhaice se dovedește și aici coerentă. Tot ce nu aparține firesc omului, tot ce nu se găsește în preajma lui, tot ce nu participă la „condiția adamică de existență“ este misterios, sacru sau demonic, pentru că îi schimbă firea. Acesta e sensul autentic, primordial, al tuturor credințelor în legătură cu metalurgia : metalele schimbă firea omului, modificându-i condițiile de existență. Și această modificare se împlinește pe deoparte pentru că anulează starea paradisiacă (etapele culegătorilor de fructe și semințe), creînd o stare nouă — pe de altă parte pentru că însăși prezența metalelor în societatea umană aduce cu sine nenumărate forțe magice necunoscute, aparținînd altor niveluri cosmice, și jocul acestor forțe obscure (sacre sau demoniace) revelează sufletului omenesc alte orizonturi și îi îngăduie alte experiențe.

De aceea, credințele în legătură cu metalurgia și „secretul“ cazanelor de topit, pe care le întîlnim, alterate, în tradițiile chineze, indiene și mesopotamiene — ne întîmpină și în tradițiile elenice. Legende despre primele cunoștințe metalurgice,

40) *Ibid.* p. 479—493.

considerate la început tehnici sacre, au ajuns în Elada prin Asia Mică, mai precis prin Phrigia.. și insulele răsăritene. Dactylîi, Cabirii, Coryban- tii, Cureții, Telchinii, etc. — toți aceștia au fost la obîrșie duhuri metalurgice. Cabirii, ca și Dactylîi, sînt numiți „meșteri ai cazanelor“, „puternici prin foc“, și cultul lor — rituri în care prezența metalelor e semnificativă — s-a răspîndit cu timpul în întreaga lume mediteraneană, ajun- gînd pînă în

Egipt^{/1)}. Dactyliei, care au dus în Creta și Troada cele dintâi „secrete ale metalurgiei”, erau preoții zeiței Cybela^{/12)}. Această zeiță, considerată mai târziu divinitate a munților, a fost la început zeița minelor și a metalelor, avîndu-și sălașul **înlauntrul** munților^{/13)}. Și nu este lipsit de semnificație faptul că tocmai una din zeițele-Mame, în jurul căreia s-a creat mai târziu (cînd a devenit divinitate a Munților) „misterele” morții și învierii lui Attis — tocmai această zeiță Cybela „inspiră” și „revelează” oamenilor misterele metalurgiei. Cybela a fost și ea — alături de alte mari zeițe, Ishtar, Isis, Ashtarteeea, Demeter — o „inspiratoare” și o călăuzitoare a omului pe drumul nemuririi: Moartea și învierea lui Attis, a cărui mister l-a împlinit întîi Cybela, a „inspirat” pe oameni ; ritualul împlinit de Cybela le-a slujit drept model pentru tehnica propriei lor

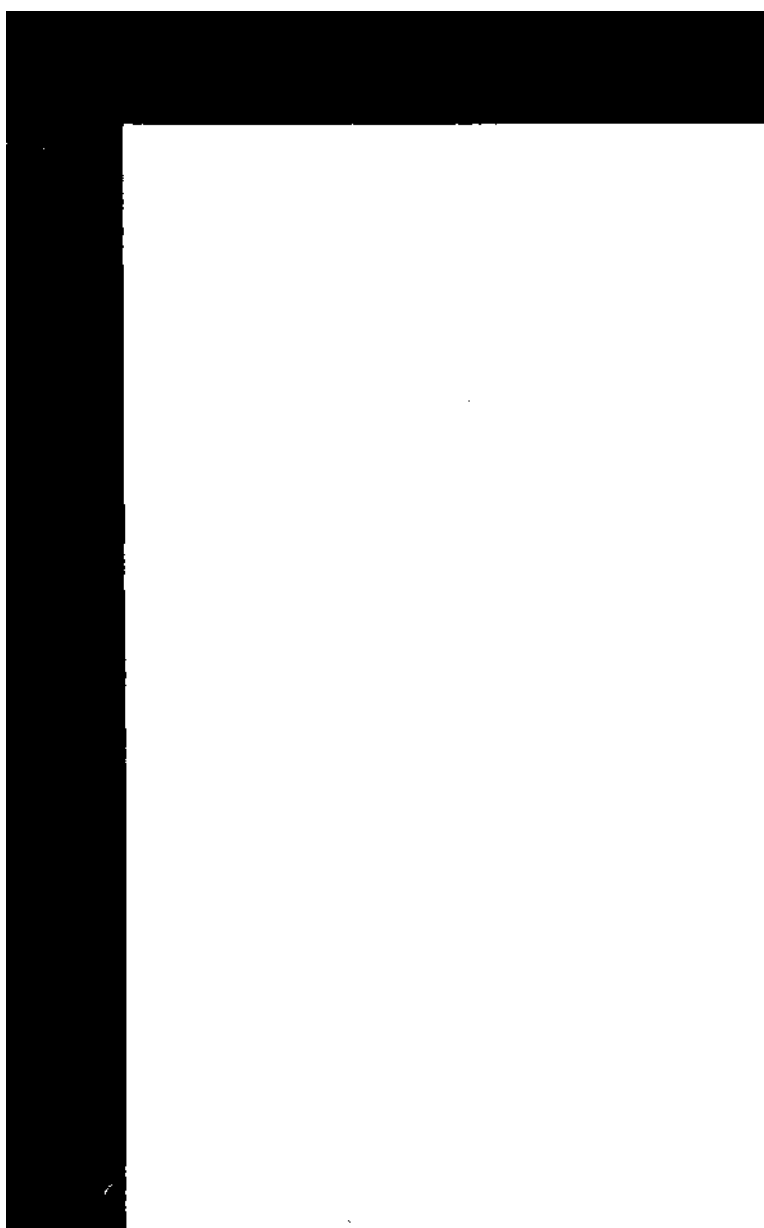
Învieri. De aceea într-un depozit neolitic pe care profesorul Mosso l-a dezgropat la Paestos, s-au găsit alături de imaginile de lut ale zeiței Mame și scoice petuncuius, o mare bucată de fier magnetic, mineral care pare a nu se găsi în Creta.

Sir Arthur Evans, din a cărui monumentală lucrare împrumutăm informația de față, reproduce (P- 47, fig. 12, 6 a și fig. 13, 3) imaginea Marei Zeițe neolitice, și după felul rudimentar cum e lucrată înțelegem că ne aflăm în fața unor credințe extrem de vechi.

Este semnificativ faptul că o credință similară se Întîlnește în celălalt hemisfer : în mormintele arhaice din Yucatan, s-au găsit alături de perle și scoici

amulete purtătoare de „viață” și „nemurire” — bucăți de fier ⁶³). De asemenea, Madeleine Golani a descoperit, cercetînd megalithele din Haut-Laos (Indochina), perle arhaice și clopoțele de bronz. Este ciudat că în zilele noastre femeile Dayak din Borneo poartă coliere de perle cu numeroase clopoțele de bronz ^{4C}). Întocmai cum perla, simbol al matricei universale, emblemă a Vieții și a neodihnitei Creații^[7]), asigură, prin prezența ei o soartă norocoasă în viața post-mortem — tot astfel fierul, scos din pămînt (și atunci este tot o emblemă a matricei universale) sau dobîndit din Cer, păstrează sufletul mortului în contact cu zonele sacre, siderale. Și aceste zone sînt sacre tocmai prin realitatea lor, prin permanența lor, prin faptul că deși participă la devenirea universală, nu sînt pieritoare, ca fapăturile pămîntești, ci eterne.

63 Hugo Gressmann, *Die orientalischen Religionen im hellenistisch-romischen Zeit* (Berlin, 1930), p. 59.

Cosmos Viu

CREAȚIE ȘI NAȘTERE

Pentru mesopotamieni, ca și pentru alte culturi arhaice, viața este un caracter universal al realului. Asta nu înseamnă numai că toate lucrurile sînt „însuflețite”. Nu avem de-a face cu o credință animistă, care conferă tuturor obiectelor o anumită forță magică obscură. În Mesopotamia ne întîmpină un sistem mai complicat și mai rotunjit, rezultatul unei îndelungi valorificări a Cosmosului. Căci „viața” lucrurilor neînsuflețite nu se reduce la o dinamică misterioasă a lor, la capacitatea oricărui obiect de a fi receptacol sau izvor generator de energie magice. Viața cosmică este organizată întocmai ca viața omului ; cunoaște nașterea, sexualitatea și, în anumite cazuri, moartea.

Nașterea lucrurilor neînsuflețite nu s-a împlinit numai prin creație. Cum vom vedea în paginile ce urmează, lucrurile neînsuflețite — metale, pietre, etc., — continuă să se nască mult timp după Creație. Ele „trăiesc” deci în

contemporaneitatea omului și participă la același destin ca al lui. Când se spune, așadar, că oamenii civilizațiilor arhaice nu cunoșteau istoria, este numai un fel de a vorbi. **Ei cunoșteau o altfel de „istorie”, în centrul căreia nu sta omul ca atare — ci Viața. Astfel că puteau nu numai să solidarizeze viața cosmosului cu drama umană — dar făceau contemporane cât mai multe din nivelurile realității cosmice cu această dramă umană.**

Creația omului este unul din episoadele cele mai semnificative din mitologia mesopotamiană.

Nu e locul aici să o discutăm în amănunte, dar e destul să amintim că, după cele mai vechi tradiții. Marduk (asociat întotdeauna cu o Mare Zeiță : Nintud, Aruru sau Mami) *) creează oamenii prin- tr-un auto-sacrificiu.

Cam în toate legendele primitive, omul este creat din lut sau țărână ⁶⁴). în Mesopotamia, însă, se păstrează tradiția completă : Marduk face pe om din pământ și propriul său sînge :

„Voi închea sîngele meu, îl voi face os.

„Voi ridica pe om în picioare, în adevăr omul

va fi...

„Voi zidi omul, locuitorul pămîntului..." :).

King, care a tradus și editat acest

64 Sir James Frazer, *Folk-Lore of the Old Testament* (London 1919), voi. I, p. 3—44 ; *Creation. and Evolution in primitive Cosmogonics* (London, 1935), p. 3—35. (Deși apărut în urmă, studiul care dă titlul volumului *Creation and Evolution* este scris în 1909, și este mai puțin bogat ca cel din Folk-Lore). O tradiție persană afirmă că omul e creat din sudoarea zeului (Carnov, *Iranian Mythology*, p. 293, în *Mythology of all Races*, Boston, voi. IV) ; legendele semite, dimpotrivă, subliniază facerea omului din lut (Langdom, *Semitic Mythology*, voi. V). în anumite insule oceanice se crede că omul s-a născut din praf

text, îl apropie de tradiția chaldeeană a creației, păstrată de Berosius (sec. III î. Chr.) care, după cum se știe, a scris în grecește o foarte prețioasă cosmologie babiloniană. „Și Bel văzînd că pămîntul era deșert dar roditor, porunci unuia dintre zei să-i reteze (lui Bel) capul, să amestece sîngele care va curge cu pămînt și să facă oameni și

animale capabile de a suporta aerul"

⁶⁵). Aceeași temă se întâlnește și în

Egipt ⁶⁶). Sensul general al acestor mituri nu e greu de înțeles : creația este întotdeauna un sacrificiu. O viață nu se „împrumută" decât printr-o jertfă de sine. Această concepție este atât de înrădăcinată în sufletul omului încât se regăsește chiar în „motive". care nu mai păstrează decât foarte vag schema cosmologică (riturile construcției, Meșterul Manole etc.). Acest gest primordial al zeului, creația omului prin propriul său sînge, este, într-un fel sau altul, imitat și repetat de om în tot ce „face" și „constru- este" el, chiar dacă substituie unui auto-sacrificiu

real, o efigie sau un rit. Dar dacă omul a fost zămislit cu sânge divin, alte lucruri de pe pământ participă tot atât de direct (deși poate nu atât de semnificativ) la corpul sau viața unui zeu. Bunăoară, Nilul, în tradiția egipteană, izvorăște fie din sângele, fie din sămânța lui Osiris⁶⁾. Fluviile sacre mesopotamiene își aveau izvorul în matricea unei Mari Zeițe. „Gura fluviului” ■ însemna în unele limbi semitice vaginul zeiței '). Aceeași idee pretutindeni : omul, apele, viața oi'ganică, își au obârșia în sângele sau sămânța divină.

Dar, mult timp după Creație, lucrurile neînsuflețite continuă să se nască pe pământ. Se nasc, înmulțesc, și uneori mor ; tocmai ca oamenii. Cu deosebirea că din tot neamul omenesc numai un singur bărbat, Ut-napishitim, care a fost așezat de zei pe o insulă „la gura celor două fluvii”, participă total la nemurire. Lucrurile neînsuflețite — pietre, metale, pietrele prețioase — deși s-au născut asemenea omului (și uneori întocmai ca el, „ginecologic”), deși cresc și ele ca orice altă ființă, au totuși o viață mult mai lungă ca a omului. Aceste lucruri neînsuflețite participă deci mai total și mai intens la sferele cerești care le-au zămislit pe pământ, sînt încărcate cu mai multă realitate, cu mai multă forță magică. De aceea prezența lor aproape de trupul omului, este fastă. Aceste lucruri vii, care au cunoscut cîndva o naștere

(murdărie) amestecat cu sângele Creatorului (Dixon, *Oceanic Mythology*, Boston 1916, p. 107). Cf. pentru alte referințe Stith Thompson. *Motif-index of folk-literature*, Voi. I, Helsinki 1932, p. 150—159 (este volumul 106 din „F.F. Communications”).

⁶⁵ Langdom, *op. cit.*, p. 34.

⁶⁶ Frazer, *Creation*, p. 6 ; E. A. Wallis Budge, *From fetish to God in Ancient Egypt* (Oxford, 1934), p. 143, 434 (omul creiat din lacrimile zeului) ; Adolf Kraman, *Dio Religion der Aegypter* (Berlin 1934), p. 66.

aproape „ginecologică”, dar care vor cunoaște foarte târziu moartea, așează pe om, pe de o parte, într-o corespondență astrală binevoitoare, iar pe de altă parte îi potențează „realitatea”, asigurându-i o viață mai lungă și mai fertilă. În această credință stă toată magia și mistica pietrelor prețioase sau semi-prețioase. Dacă perla simbolizează matricea universală și aduce femeii, care o poartă, fertilitate — jadul, în China, simbolizează principiul solar* etern, imutabil, și cel care îl poartă își asimilează aceste virtuți magice, care, după moarte, îi vor feri chiar trupul de descompunere.

SEXUALITATEA PLANTELOR

Sexualitatea este, ca și Viața, un caracter universal al realului. Lucrurile care trăiesc sînt, în același timp, rodnice ; ele se înmulțesc în conformitate cu destinul lor, adică mai repede sau mai lent”, dar nu sînt niciodată absente din «narea dramă a vieții și a creșterii.

Este firesc, deci, ca mesopotamienii să fi descoperit sexualitatea reală, științifică, a unor anumite plante, cum e bunăoară smochinul sau pal-

mierul. Fertilizarea artificială a fost practică în vremuri foarte vechi în țara celor două fluvii ⁸.

În Codul lui Hammurabi sînt cel puțin două paragrafe, care legalizează fertilizarea artificială ^a. Aceste cunoștințe s-au transmis apoi arabilor și evreilor ⁶⁷. Sexualitatea aceasta obiectivă, științifică,

⁶⁷ Solomon Gandz, *Artificial fertilization of datepalm in Palestine and Arabici*, („Isis”, Nr. 65, voi. 23, 1935, p. 245—250).

R. Campbell Thompson. *The Assyrian Herbal* (London, 1934 ;

nu trebuie însă confundată cu sexualitatea,, am spune, magică, pe care popoarele mesopotamiene o aplicau tuturor celorlalte plante, pe alte* criterii decât cele ale observației corecte și practicii arboriculturii. Mesopotamienii (ca, dealtfel,, multe popoare orientale și mediteraniene) aplicau termenii de „bărbat” și „femeie” oricărei plante a cărei formă sau culoare le aminteau organele generatoare, sau le slujeau la anumite vrăji prin care planta respectivă se integra într-o serie precisă de corespondențe sexuale.

Bunăoară, cipresul era „bărbat”, ca și mătră-gura (NAMTAR) : iar arbustul nikihtu (*Liquidambar orientalis*) avea „femeie” și „bărbat”, după forma lui, și după rostul pe care-l avea într-o operație magică ¹¹.

Aceasta dovedește că asirienii, ca și alte popoare ale antichității, dădeau uneori dovadă de spirit de observație și de aplicare științifică (fertilizarea artificială) — dar că „teoriile” lor asupra lumii organice nu porneau de la asemenea observații, ci de la o intuiție totală a realității. Asirienii admiteau sexualitatea plantelor nu pentru că verificaseră acest lucru în cazul palmirului și al smochinului — ci pentru că sexualitatea era un caracter universal • al realului. De aceea și clasificarea plantelor în bărbat” și „femeie” era făcută după anumite legi ale gândirii magice : formă, culoare, rol magic.

Sexualitatea plantelor a fost afirmată și de medicii indieni (Charaka, *Kalpasthâna*, ch. V. 3) și terminologia sanscrită indică precis intuițiile care au condus la o asemenea descoperire : asimilarea cu organele sexuale umane ⁶⁸.

Cunoștințele empirico-științifice ale acestor popoare arhaice nu erau folosite în construcția sistemului de înțelegere al Lumii. Realitatea Lumii nu putea fi intuită decât total, iar nu fragmentar, ple-
•cînd de la amănunte sau practici empirice.

SEXUALITATEA METALELOR ȘI A PIETRELOR

Babilonienii, și după ei alte popoare au aplicat sexualitatea întregului regn anorganic. Au distins, cum vom vedea îndată, pietrele „bărbătești” de pietrele „femeiești”, pe temeiul formei, culorii sau intensității strălucirii lor. Un text asirian, tradus de Boson, vorbește despre „piatra musa (de formă) masculină, piatra de aramă (de formă) feminină”, în notă, Boson precizează că „pietrele masculine”¹¹ sînt cele care au o culoare mai aprinsă, iar „pietrele feminine” cele care au o culoare mai palidă ¹³. În textele alchimice siriene se vorbește despre

68 Mircea Eliade. *Cunoștințele botanice în vechea Indie* („Buletinul Societății de Științe din Cluj”, vol. VI. Oct. 1931, p. 221—237), p. 231—235.

Boson. *Les metaux et les pierres*, p. 73.

„magnezia femeiască“⁶⁹. De altfel, după cum se știe, cuvîntul arsen înseamnă „bărbătesc“. Și astăzi, bijuterii deosebesc „sexele“ diamantelor după luminile lor. În Babilonia, sărurile și minereurile erau socotite „bărbătești“ și „femeiești“ după culorile lor. Această deosebire se întâlnește chiar în cele mai vechi texte, în așa numita literatură rituală, și s-a păstrat în tabelele medicinale⁷⁰. Intuiția aceasta n-a pierit în conștiința popoarelor orientale și mediteraniene, ci a fructificat și s-a amplificat necontenit pînă în timpul Evului Mediu. Lapidariile medievale cunoșteau, bunăoară, două specii din lapis judaicus ; cea „bărbătească“, prevăzută cu mai multe șiruri de țepi egal distanțați între ei — și cea „femeiască“, netedă (era de altminteri o fosilă, care se găsea în Siria și Palestina).

Alchimia europeană definește Marea Artă ca „secretul“ combinării „Masculinului“ cu „Femininul“. Cum vom vedea îndată, chiar această „combinare“, departe de a avea un înțeles chimic, are o semnificație mistică.

Credințele acestea nu sînt simple „superstiții“ lipsite de orice valoare teoretică. Și ele nu se pot reduce întotdeauna la o metaforă, așa cum ar putea fi cazul, bunăoară, la poetul arab Ibn Errumî : „Care armă e cea mai bună ? Numai o sabie cu tăișul bărbat și latul femeie“⁷¹. Dar poate că și această metaforă nu este decît expresia poetică a unei credințe generale ; căci arabii numesc fierul tare, „bărbat“ (dzakar), iar pe cel maleabil „femeie“ (ânît)⁷².

69 Ed. v. Lippmann *Entstehung und Ausbreitung der Alchemia* (Berlin 1919), p. 393.

70 R. Eisler, *Die chemische Terminologie der Babylonier* („Zeitschrift für Assyriologie“). Bd. XXXVII, Aprilie 1926, p. 116 Kunz: *The Magic of Jewels and Charms*. p. 188.

71 F. W. Schwartzlose, *Die Waffen der alten Araber aus ihren Dichtern dargestellt* (Leipzig, 1886), p. 142. Cs. Lippmann, *Entstehung und Ausbreitung der Alchemie*, p. 403.

72 Leo Wiener, *Africa and the discovery of America*, voi. III p. 11—12.

Credințele acestea exprimă un sistem cosmologic și metafizic, care-și are rădăcinile și justificarea într-o intuiție specială a concretului. Mesopotamienii, ca și alte popoare, asemănau între ele obiectele reale nu în conformitate cu anumite clasificări abstracte, rod al unor cercetări analitice minuțioase — ci după „aparențele” lor, adică după intensitatea lor concretă. Asta nu înseamnă că erau incapabili de eforturi de abstractizare. Ceea ce știm despre cosmologia și astronomia chaldeo-asiriană ne dovedește cu prisosință însușirile lor speculative. Dar ideea pe care și-o făceau ei despre „lege” se deosebește de cea dobândită de cei dinții gânditori și matematicieni greci. „Legea” era numai formularea intuiției unui întreg cosmic. Odată ce-au stabilit Viața și Sexualitatea ca un caracter universal al realului — ca un corolar al omologiei Macro-Microcosmos — au aplicat această „lege” în experiența cotidiană. Și pentru că știau că pietrele și minereurile sînt (trebuie să fie) și ele sexuate, au clasificat exemplarele care le cădeau sub simțuri pe temeiul „aparențelor” lor : formă, culoare, etc. Importanța pe care babilonienii, ca și alte popoare arhaice, o acordau „aparenței” nu trebuie să ne inducă în eroare. Nu. e vorba aici de „iluzii”, ci de un foarte puternic simț al concretului. Lucrurile **sînt** așa cum **par**. O viață mentală concentrată atît de intens asupra „întregului viu”, nu cunoștea nevoia despicărilor și analizelor decît în măsura în care aceste exerciții puteau descoperi analogii în acele lucruri care la prima vedere păreau disanaloage. Cosmologia și metafizica mesopotamiană este creația unui intens simț al concretului.

Un lucru nu putea fi „real”, nu putea fi „viu”, dacă nu era sexuat. De aceea nu numai pietrele și minereurile erau sexuate, ci și lucrurile construite de mîna omului. După cum o casă, în credințele tuturor popoarelor ¹⁵, nu putea fi reală, nu putea dura, înfruntînd timpul, decît dacă devenea **vie** printr-o jertfă care îi comunica „viață” și „suflet” — tot așa un lucru făcut de mîna omului era sau devenea **viu** prin sexuarea lui, prin integrarea lui

într-un destin cosmic. În India, bunăoară, altarul sacrificial (vedi), era „feminin”, iar focul ritual (agni), „masculin” — și „din unirea lor se zămisleau urmași”. Dar nu numai altarul (vedi) avea această semnificație mistică. „Centrul pământului”, „buricul” (**nâbhi**), era considerat, în India

13) Am dezvoltat această idee în *Legenda Meșterului Manol*», drept matricea Zeiței Mame ⁷³. Să ne amintim, de asemenea, că indienii, ca și mesopotamienii și celelalte popoare orientale, concepeau „buricul pământului” ■ drept adevăratul centru al Cosmosului. Polivalența simbolică a lui nâbhi este evidentă, întocmai ca și Ka’aba, care era sacră : 1) ca meteorit, 2) ca „centru al Pământului”, 3) ca „locuință” a zeului masculin. Aceleași idei se întâlnesc la greci (Herodot, V, 92) și la germani. Cuptorul de topit zmalțurile (Schmelzofen) era considerat „matrice”, „**sîn**” (Mutterschoss). Au rămas **pînă** astăzi în vorbirea curentă asemenea intuiții străvechi („Mutterkuchen”, etc.) ⁷⁴.

⁷³ Satapatha Brahmana, I, 9, 2. 21. K. F. Johansson. *Uebet die altindische Götter Dhisana* („Skrifter utgitt af Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Uppsala-Leipzig 1917), p. 51—55.

⁷⁴ R. Eisler, *Die chemische Terminologie der Babylonier*, p. 115.

Din aceste credințe, și din altele, similare, s-a născut noțiunea „pietrelor ginecologice”, adică a unor pietre care aveau virtutea să promoveze fertilitatea și să faciliteze nașterile. Babilonienii cunoșteau o sumă de asemenea pietre ginecologice. Grecii vechi, arabii și unele popoarele primitive — deși, din motive diferite — foloseau pietrele cu virtuți ginecologice. Am dedicat acestei probleme un ' întreg capitol din cartea noastră *Legenda Mătră- gtrnei*, și nu mai putem reveni aici ⁷⁵. Alte pietre aduc ploaia tot datorită structurii lor „feminine” ⁷⁶. Sînt de asemenea pietre care, prin forma lor — naturală sau cioplită — întruchipează atît de concret „ideea” feminină încît devin idoli. Ele nu participă numai la magia Marii Zeițe, simbol al fecundității universale — ci devin această Zeiță. Adică, forma lor constituie un receptacol atît de perfect pentru „ideea” Marii Zeițe, încît aceasta este atrasă magic (prin magia „corespondenței”) și se întrupează în piatră. Dacă un meteorit de felul celui de la Mecca (Ka'aba) participă la sferele de unde a căzut și creează /prin prezența lui un mediu fast, „binecorespondent” — e ușor de înțeles de ce alte pietre, care realizează un simbol sexual feminin sau masculin, se bucură de asemenea de un cult special. Ele condensează forța magică sau divină înlăuntrul lor.

„NUNTA” ȘI SENSIBILITATEA METALELOR

„Nunta metalelor”, de care vorbesc alchimistii medievali și rosicrucieni, într-un sens mistic — este o idee care-și are rădăcinile în cele dinții intuiții ale omului. Idolii atît de respectați în Asia Mică, socotiți

⁷⁵ Cîteva indicații despre pietrele ginecologice : Ruska, *Da* Steinbuch des Aristoteles*, p. 18, 165 ; Boson. *I metalli e le pietre*, p. 413—414 ; B. Laufer, *The Diamond. A study in Chinese and Illellenic Folklore* (FLeld Museum, Chicago 1915) p. 9 și urm. Rolul pietrelor magice, în general, est* discutat în cartea noastră, de apropiată apariție, *Legenda Mătră- gwnei*, **1**
⁷⁶ Scurtă bibliografie în R. Eisler, *Kuba-Kybele* („Philologus”. voi. 68, 1909, p. 118—151, 161—209). p. 192, nota 222. Legătura între pietre, sexualitate și potop discutată de Cari Hentze, *Mythes et legendes lunaires* (Anvers, 1929), p. 34 sq.

întruparea Marii Zeițe — erau de fapt imaginea matricei divine (vulva) și erau numiți „Piatra-Mamă” sau, cum precizează inscripțiile mithriace, *petra genitrix* ⁷⁷. Pausanias (II, 21.1) vorbește de un loc în Argos, considerat sanctuar al Demetrei, care se numea delta. Fick, și după el Eisler, traduc pe drept cuvânt delta — vulva. Daleth — delta — „ușă” — femeie”. Nu e locul să amintim aici toate credințele care se leagă de concepția „femeii ca poartă”, și pe care le-a studiat Trumbull, într-o carte pe atât de interesantă pe cât este de rară ²⁴. La greci în general triumful, delta, simboliza femeia, iar pitagoricienii îl considerau chiar arche geneseas ²⁵, nu numai pentru perfecțiunea lui geometrică, ci și pentru că reprezenta un arhetip ideal al izvorului fecundității universale. Noțiuni identice se întâlnesc și în tradițiile tantrice indiene, care deși apar în scrieri relativ recente, au mii de ani de viață „secretă”, latentă, înapoia lor ²⁶.

Evident, simbolul „nunții” se întâlnește pretutindeni unde piatra sacră este considerată „casă”, „locuință” (matrice) a zeului masculin (phallos). Zeița Ka’aba, întrupată în piatra sacră de la Mecca, numită „fecioara coaptă”, era reprezentată alfabetic ca „locuința”, iar astrologie ca „mansio”, „statio” a zeului Lunei. De asemenea, piatra ‘Ka’aba, tetragonos lithos, era „casa” unui pyramis sau obelisc („Königliche Phallosstein”) ⁷⁸.

„Sexualitatea” corpurilor neînsuflețite nu trebuie considerată, în cazul nostru, prin punctul de vedere, vulgar, al psihanalizei. Este vorba aici de o concepție curajoasă, a unui Univers viu, întreg, armonic. Noțiunile de „naștere” și „renaștere” fiind strâns legate între ele, era fatal ca simbolismul religios din toate timpurile să folosească expresii fiziologice și erotice. În cazul nostru, nici măcar nu e vorba de ideea religioasă a renașterii — ci numai de o concepție cosmologică a Vieții împărțită în două

⁷⁷ Eisler, *Kuba-Kybele*, p. 136—137 ; *Weltenmantel und Himmelszelt* (München 1910), vol. II. p. 411.

⁷⁸ Eisler, *Kuba-Kybele*, p. 135.

Solomon Gandz, *Artificial fertilization of date palms in Palestine and Arabia* („Isis” Nr. 65, vol. 23, Iunie 1935. p. 245—250) p. 246.

sexe ; concepție care face posibilă o viziune totală a Universului, înglobînd după cum am văzut, nu numai ființele însuflețite, dar și obiectele „moarte”, chiar cele făcute de mîna omului. Să nu uităm că într-un Weltanschauung întemeiat pe omologia perfectă dintre Cer și Pămînt, și pe Magie — toate lucrurile participă la arhetipuri, toate au anumite virtuți, magice, prin ele însele sau prin participare. E destul ca un obiect neînsuflețit să aibă o anumită formă sau o anumită culoare — ca el să se trezească deodată cu nenumărate latențe, cu virtuți magice.

Ideea că toate lucrurile din lume sînt dominate de aceeași lege a vieții — Dragostea, Sexualitatea — n-a pierit odată cu stingerea culturilor mesopotamiene. Sînt structuri mentale, mai ales în lumea eurasiatică și mediteraniană, care se schimbă foarte lent. De aceea, misticul și exegetul evreu

Bahya Ben Asher (m. 1340) scrie. : „Nu numai **î&** palmieri se întîlnește **bărbat** și **femeie**, ci la toate speciile de plante, precum și la **minerale**, se află această înfrățire pe sexe, într-un mod firesc” ^8. Sexualitatea mineralelor este menționată și de Sabatai Donnolo (913—928). Misticul și savantul arab Ibn Sînâ (980—1037) afirmă că „iubirea romantică” (**al-ishaq**) nu este un sentiment specific omului, „ci permează toate lucrurile existente — cerești, elementale, vegetale, minerale și animale — și sensul acestui mister nu poate fi nici perceput nici înțeles, și orice explicație îl face și mai obscur” ^9.

Ideea alchimică de „combinare” este, de fapt,, o nouă interpretare a funcțiunii cosmice de „căsătorie”. Ceea ce mai tîrziu va fi considerat ca un? proces „obiectiv” de combinare, neutralizare, degradare — în concepția cosmologică a babilonienilor este numai o nouă manifestare a ritmului vieții universale ^9.

Asistăm aici la degradarea sensului original — care era „organic” și cosmic — al unui fenomen natural, la transformarea lui în „proces mecanic”. Operațiunile fizico-chimice, evenimentele cosmice ^

după revoluția mentală desăvârșită 'de Renaștere,, își capătă autonomia față de legile vieții universale, integrându-se însă într-un sistem de legi mecanice, „moarte”. Nunta devine combinare ; **dragostea** devine combustie, moartea devine neutralizare, incinerare, etc. Credem că nu ne înșelăm afirmând că aceste observații în legătură cu terminologia alchimică și chimică, explicate prin degradarea sensului original — pot aduce lumini noi în înțelegerea fenomenului Renașterii și evului modern european. Renașterea izbuteste să instaureze definitiv concepția-anorganică, mecanică, a Cosmosului. Validitatea acestei concepții e întemeiată, după cum se știe, pe legile materiei neînsuflețite, iar secolul XIX a încercat să aplice aceste legi și asupra fenomenelor biologice și psihologice.

Nădăjduim să demonstrăm într-o lucrare specială că etapele vieții mentale ale omenirii sînt în directă legătură cu cîteva descoperiri importante : metalurgia, agricultura, măsurarea timpului, etc. Prin fiecare descoperire de acest fel, omul lua contact, am spune, cu o altă ordine de realități, și se integra într-un nou Cosmos. Descoperirea agriculturii, bunăoară, a integrat pe om într-un cosmos viu, ale cărui „legi” stau sub semnul identificării Pămîntului cu femeia, ploaia, fecunditatea, nașterea și moartea. Nu e vorba numai de omologări și ecuații simbolice între aceste realități de niveluri deosebite ■— ci de experiențe pe care le-au făcut posibile descoperirea fenomenului agricol și trăirea îndelungată în ritmurile vieții vegetale. Trebuie să subliniem mai ales faptul că aceste experiențe au modificat total structura mentală a omenirii ; omul agricol a luat cunoștință de realități care îi erau inaccesibile în viața nomadă, a descoperit legi și a înțeles simbolurile față de care mintea lui era cu desăvîrșire opacă înainte de a trăi experiența vegetală.

O modificare analoagă a structurii mentale s-a petrecut odată cu descoperirea metalurgiei. Un alt Cosmos a fost cunoscut, reveiat, prin lucrarea metalelor, care, după cum vom vedea, erau și ele concepute ca niște organisme vii. Prezența metalelor și ritualele metalurgice au provocat experiențe și au alimentat procese sufletești prin care omul a fost schimbat în sensul concret al cuvîntului. A simțit, adică, și a privit altfel lumea, descoperind realități care îi erau pînă atunci inaccesibile. Fiecare etapă fundamentală din istoria omenirii a făcut așadar posibilă „pătrunderea” omului în alte niveluri cosmice. Fiecare nouă modificare a structurii umane înseamnă, într-un anumit sens și o nouă fructificare a conștiinței — omul dobîndind zone noi de experiență și descoperind analogii între niveluri cosmice. Fiecare nouă modificare a structurii totdeauna însă, aceste etape din istoria mentală a omenirii înseamnă și un pas înainte, o „evoluție”. Anumite descoperiri au condus uneori la o concepție sterilă a cosmosului și vieții, concentrînd atenția omului asupra legilor materiei moarte, făcînd incomprehensibil simbolismul culturilor tradiționale, adulterînd chiar principiile metafizice. O asemenea concepție sterilă a cosmosului — cu toate derivatele, ei mecaniciste și pozitivistice — a instaurat în conștiința europeană Renașterea. În clipa cînd legile materiei moarte au căpătat primatul desăvîrșit în cunoașterea occidentală, un mare număr de experiențe au devenit inaccesibile, și un întreg sistem de simboluri a devenit opac. „MOARTEA” ȘI „ÎNVIEREA” METALELOR

Dacă metalele și mineralele pot „iubi”, și pot face „nuntă” — evident că ele sînt înzestrate cu o anumită sensibilitate. Într-adevăr, textele alchimice helenistice și arabe vorbesc despre „tortura”¹ metalelor. Expresia pentru „operațiunile chimice”¹ este tocmai aceasta : tortura. Și metalele sînt înglobate în marea lege mistică — elaborată de lumea alexandrină și creștină — că viața eternă nu poate fi obținută fără suferință și fără moarte. Într-un text alchimic foarte cunoscut — Turba Phîioso-phorum — întîlnim această idee „mistică” a suferinței metalelor. „Eo quod cruciata rex, cum iri corpore sumbergitur, vertit ipsum in

naturam inal- terabilem ac indelebilem" ⁸⁰. Ruska precizează că, la alchimistii greci, expresia de „tortură” era numai alegorică. Ea începe să desemneze „operația chimică” de abia în alchimia arabă, și acolo într-un sens destul de misterios.

În Testamentul lui Ga’far al Sâdiq se spune precis :
corpurile moarte trebuiesc torturate prin
Foc și prin toate Artele Suferinții, ca să fie înviate din nou ; căci fără suferință și fără moarte, nu poate fi vorba de Viață Eternă ³².

Ne aflăm, în plin Ev Mediu, în fața unor idei care își au rădăcinile în străvechile intuiții mesopotamiene. Pe de altă parte, este ușor de descifrat aici o altă formă a „misticii creației”, de care ne-am ocupat la începutul acestui capitol. Alchimistul arab spune că fără suferință și fără moarte nu se poate nădăjdui Viața Eternă — iar tradițiile arhaice ale Creației afirmă că omul și toate lucrurile vii au fost zămislite din sângele zeului, prin moartea lui, prin suferințele lui. De asemenea, construcțiile ridicate de mîna omului nu pot dura (nu pot avea, în sensul materiei, o „viață eternă”) dacă cineva, om sau animal, nu este jertfit la temelie. Este adevărat, iar textele arabe mai sus citate întâlnim o „mistică alchimică” alimentată și creată de nenumărate izvoare spirituale (gnoza creștină, sofismul persan, etc.), care depășește în semnificațiile sale rudimentarele documente mesopotamiene. Este vorba aici de suferința care mîntuiește, de moartea care trebuie experimentată voluntar ca să dobîndești Viața veșnică — semnificații care au fost descoperite și adîncite odată cu apariția creștinismului. Dar ele aveau totuși, înapoia lor, o îndelungată pregătire orientală.

MEDICINĂ și MAGIE

Într-un astfel de Cosmos, perimat, de aceeași forță magică, ocupat de aceleași forme — care se întîlnesc în toate nivelurile existenței — maladiile nu pot avea

⁸⁰ J. Ruska, *Turba Philosophorum. Ein Beitrag zur Geschichte der Alchemie* (Berlin, 1931), p. 168 ; text german, p. 254.

Boson, *Les metaux et les pierres*, p. 69.

decît o cauză magică. A intervenit într-un organism un agent din afară (demon, vrajă) ; sau omul a intrat în contact cu o zonă nefastă, vrăjită (a atins un obiect impur, a călcat legile rituale, și-a asimilat un obiect de altă „structură” decît cea pe care o are corpul său) ; sau, pur și simplu, „destinul” său (astral, dar și organic) îl face să sufere, îl introduce într-un „infern” (durere, lipsă de armonie, inconștientă). Oricare ar fi „cauza istorică” a maladiei, „cauza primă” este de ordin magic :

s-a stricat armonia prin intervenția unor forțe necorespondente. Și aceste forțe — personificate sau nu — pot fi expulzate prin mijloace pur magice. sau prin ajutorul unor substanțe (minerale sau vegetale), încărcate cu latențe benigne, adică corespondente.

De aceea medicina babiloniană a fost multă vreme o simplă tehnică vrăjitoarească. Se încerca expurgarea forțelor nocive, necorespondente, prin mijloacele cele mai simple, adică prin imprecății, talismane, vrăji. Anumite pietre erau îmbibate de forțe magice benigne, și ele erau purtate aproape de piele, în legătură directă cu trupul uman, pentru a-l încălca de energie vitală, armonioasă. „Pietrele magnifice, pietrele abundenței și ale bucuriei, făcute splendide pentru carnea zeilor... aceste pietre, așezate ca ornament pe pieptul Regelui, Azag, mare preot al lui Enlil, fă-le să strălucească, și Spiritul rău să se țină departe de locuință...”³³. Aceeași credință în influența anumitor pietre scumpe (jad), îmbibate de forțe sacre, vitalizante — se întinde și în China³⁴ ca să nu mai vorbim de culturile „etnografice”, în care pietrele prețioase și semi-prețioase au virtuți talismanice și terapeutice⁸¹.

După tot ce-am spus în paragrafele precedente asupra însușirilor magice și valențelor cosmice ale anumitor pietre, credințele acestea sînt foarte ușor de înțeles. Prin purtarea direct pe piele a pietrelor încărcate cu virtuți vitalizante — omul pătrunde în zona cosmică la care participă aceste pietre, pătrunde deci într-o realitate bine organizată. la adăpost de

81 Cf. Kunz, *The Magic of Jeweles and charms*. passim, și cărțile lui S. Seligmann.

„conflicte” și „drame”. Omul este proiectat magic într-un nivel în care nu ajung „demonii”, adică nu pătrund forțe „necorespondente” sau disanaloage.

Atît era de organică legătura între maladie și păcat (păcat împotriva „sacralului”, a armoniei, a legilor) — încît în multe culturi arhaice îmbolnăvirea omului revela prezența „păcatului”. Astfel se întîmpla în Yucatan⁸², în Babilonia⁸³ ca și cu Israel⁸³. Mărturisirea păcatelor era uneori ocazionată de o bruscă îmbolnăvire⁸⁴. Legăturile dintre magic și medicină sînt atît de cunoscute încît ne îngăduim să nu stăruim asupra lor⁸⁵.

Medicul babilonian făcea și el vrăji — adică încerca conjurarea răului prin mijloace magice⁸⁶, în anumite zile nefaste medicul nu-și poate îngriji bolnavul, după cum, în acele zile, Regele nu-și poate exercita autoritatea regală⁸⁷. Aceasta dovedește încă odată semnul magic sub care stau toate activitățile umane. Dovedește, de asemenea, că boala era o întîmplare semnificativă, o rupere a armoniei cosmice — și împotriva ei nu se poate lupta într-un timp anarhic (zile nefaste), într-un interval deschis tuturor posibilităților. De altfel, patronii medicilor sînt anumiți zei (Enki-Ea, Nimurta, Tammuz)⁸⁸. Nimurta, patronul medicilor, este în același timp zeul granițelor⁸⁴, el veghează, deci, la păstrarea limitelor, este o divinitate a inteligenței și Justiției. Boala, ca și nerespectarea granițelor — teritoriale, biologice, morale — este o ieșire din norme, o rupere a armoniei, a înțelegerii* un act anarhic.

Maladiile erau, deci, uneori, o personificare a anarhiei, a Spiritului Răului, a „demonilor”. Împotriva lor se lupta prin vrăji (restabilire magică a armoniei)

82 Raffaella Pettazoni, *La confessione dei peccati*, voi. I. <Bologna, 1929> p. 106 și urm.

83 *Ibid.* voi. II (Bologna, 1934), p. 107, 110.

84 *Ibid.* voi. I. p. 51 ; 57.

85 Cf. Meissner, *Babylonien und Assyrien*, voi. II, p. 283—323.

despre medicina asiro-babiloniană. Texte noi, araduse și comentate, în studiul lui R. Campbell Thompson. *Assyrian medical text* („Proceedings of the Royal Society of Medicine”, 1924, voi. XVII, p. 1—34). Bibliografie, Pettazoni, *La Confessione dei peccati*, voi. II, p. 72 și urm.

86 G. Furlani, *La Religione babilonese-assira*, voi. II, p. 166-

87 *Ibid.* p. 185, 201.

88 *Ibid.* voi. I, p. 126, 157, 280, 281, etc.

sau prin anumite medicamente, minerale sau vegetale : acestea din urmă îndeplineau, tot o funcție magică, deoarece influențau prin virtuțile lor latente (forme, culori, gust, etc.), inter- veneau în dezordinea organică a corpului uman cu tot ceea ce le conferea o participare la realitățile nevăzute. O piatră de o anumită culoare fastă — îmbibată de puterea și vitalitatea „Cerului” la care participa — avea destulă energie magică pentru ca să poată restabili armonia în corpul bolnavului. Același lucru se poate spune despre anumite plante, medicinale. Ele aveau virtuți medicinale pentru că aveau virtuți magice, pentru că le „corespundea” o realitate fastă dincolo, în Cer.

De aceea bolile erau considerate ca o luare în stăpânire a corpului de către demoni. De aceea anumite texte mesopotamiene conjură demonii benigni să intre în corp, să ia locul celor răi, anarhici, „dramatici”⁸⁹.

⁸⁹ Fr. Lenormant, *La Magie chez les Chaldeens, et les origines* (Paris, 1874), p. 33. Despre conjurarea „durerilor de cap”, p. 20, 21—23.

Lucrînd cu plante și cu minerale, medicina babiloniană rămîne în același cosmos magic al orizontului său mental. Pentru că, așa cum am văzut, și plantele și mineralele aparțin aceluiași, întreg ; ele sînt vii, sînt „sexuate”, primesc, păstrează și răsfrîng forța magică universală, prin misterioasele legi ale participației, analogiei, corespondenței. Lucrînd cu plantele — babilonienii păstrau contactul cu o simbolică și o magie străveche : cosmologia acuatică, vegetală, ale cărei rădăcini se împlîntă adînc în trecutul omenirii. (Apa a fost întotdeauna un instrument contra „magiei negre”, contra vrăjilor. „Planta vieții” se afla, după tradițiile indo-iraniene și mesopotamiene, în fundul Oceanului⁹⁰. Lucrînd cu mineralele — babilonienii erau aproape de un alt izvor magic : concepția **Cerurilor „metalice” și cea a Pămîntului Mamă a minereurilor, concepție pe care rămîne s-o dezbatem în paginile ce urmează.**

Asemenea concepții magice n-au structurat doar culturile mesopotamiene — ci au cucerit zone foarte largi, în tot bazinul Mediteranei și în Asia Occidentală⁹¹.

i

90. 46) Despre rolul Apei și al plantelor, cf. cartea noastră *La Mandragore*•

91 Max Semper. *Rassen und Religionen im alten Vorderasien*. (Heidelberg, 1930), p. 365—367.

Alchimia Babiloniană
ISTORICUL CONTROVERSELOR

Anul 1925 va rămîne o dată importantă în istoria alchimiei orientale. În acel an s-a dezbătut pentru prima dată, cu seriozitate și pasiune, problema documentelor alchimice asiriene de curînd descifrate și traduse de R. Campbell Thompson ⁹², Bruno Meissner ⁹³ și Robert Eisler ⁹⁴ în urma interpretării propuse de Robert Eisler, au intervenit în discuție — cu puncte de vedere pe care le vom cerceta în paginile ce urmează — asiriologul H. Zimmern ⁹⁵, istoricul chimiei Ernest Darmstaedter ⁹⁶ și orientalistul Julius Ruska ⁹⁷, renumit prin studiile sale asupra alchimistilor arabi. Interpretarea lui Robert Eisler — pe care o împărtășim și noi, întemeiați pe documente paralele, prea puțin cercetate pînă acum — pare a fi acceptată integral de profesorul Abel Rey ⁹⁶, care de altfel nu pretinde a fi un specialist în istoria științelor orientale. Nestorul istoriei alchimiei, Edmund von Lippmann, a rămas deocamdată într-o poziție neutră ⁹⁷. E firesc, totuși, ca Lippmann să încline de partea elevilor săi Ruska și Darmstaedter, care consideră alchimia ca o simplă prechimie.

Înainte de a traduce textul capital, în jurul căruia s-au purtat discuțiile, să ne amintim concepția magică

⁹² *On the Chemistry of the Ancient Assyrians* (London. 1925 158 pagini, litografiat).

⁹³ *Babylonien und Assyrien, voi II*, (Heidelberg, 1925). p. 382 și urmare.

⁹⁴ *Der Babylonische Ursprung der Alchemie* („Chemiker-Zeitung“, Nr. 83, 11 Iulie 1925, p. 577 sq. ; Nr. 86, 18 Iulie, p. 602 sq.); *L'origine babylonienne de Valchimie* („Revue de Synthèse Historique“, 1926, p. 1—25) ; *Die chemische Terminologie der Babylonier* („Zeitschrift für Assyriologie“, Bd. 37, Aprilie 1926, p. 109—131).

⁹⁵ *Assyrische chemisch-technische Rezepte, insbesondere für Herstellung farbiger Ziegel, in Umschrift und Uebersetzung* („Zeitschrift für Assyriologie“, Bd. 36, Septembrie 1925, p. 177—208) ; *Vorläufiger Nachtrag zu den assyrischen chemisch-technischen Rezepten* (ibid. Bd. 37, 1926, p. 213—214).

⁹⁶ *La Science Orientale avant les Grecs* (Paris, 1930). p. 193 sq.

⁹⁷ *Entstehung und Ausbreitung der Alchemie*, voi. II (Berlin, 1931), p. 51 sq.

a mesopotamienilor în tot ce privește metalele și plantele. Să ne amintim mai ales caracterul sacru, misterios, aproape mistic — al ritualelor metalurgice. Cazanul în care se topeau minereurile era îmbibat de forțe magice ; oare nu se împlinea înlăuntrul lui un proces care înlocuia și depășea Natura ? Metalele cad din Ceruri — sau cresc în pământ, în sânul Marii Zeițe, așa cum, tot de-acolo, cresc plantele și animalele. Prin urmare, în cazanul unde se topește minereul, ca să se obțină metalul, curat — se petrece o operație magică de creștere accelerată. Rămase în sânul Mamei — ascunse sub pământ — minereurile ar fi crescut încet, așa cum crește embrionul în matrice. Cazanul metalurgic primește, așadar, un embrion — și-i grăbește creșterea. Cazanul înlocuiește marea matrice telurică, în care — nevăzute și nesimțite, — cresc (sau se coc) metalele ⁹⁸. Este firesc, atunci, ca o asemenea operație metalurgică să nu fie considerată o simplă lucrare tehnică, de către oameni care concep Lumea ca un întreg viu, și acordă chiar celor mai inerte obiecte o naștere, o creștere, o moarte și o eventuală renaștere.

Este firesc că operația metalurgică să fie un ritual, plin de secrete și de primejdii — întocmai ca orice alt act sacru. În acel cazan de topit nu ■se petrece o simplă operație fizică sau chimică — ci un act de creștere. Mai mult, nașterile premature au fost întotdeauna considerate ca o întîm- plare nefastă, o rupere a armoniei — deci un act primejdios, diabolic. Ori, minereurile, fiind embrioni ■— sînt încărcate cu aceleași forțe primejdioase pe care le emană foetusii. Încă un motiv ca ritualele metalurgice să fie nocive pentru oricine nu e „inițiat”, pentru cei care nu cunosc „secretele”¹⁴ artei topitoriei și n-au luat măsurile de precauție necesare.

„PREGĂTIREA CAZANULUI”

Dăm traducerea textului asirian din biblioteca lui Assurbanipal, folosind ca bază versiunea lui Thompson, comparată cu cea a lui Meissner și R.

Eisler.

„Cînd vrei să pui temelia unui cazan pentru minereuri, caută o zi favorabilă într-o lună norocoasă, și pune temelia cazanului. În timp ce se lucrează la cazanul, tu trebuie să-i privești (pe ei) și să lucrezi tu însuți (?) (în cazan) ; tu trebuie să aduci embrionii (**Kubu**)...⁹⁹ un altul (?), un străin, nu trebuie să intre, nici să pășească înaintea lor cineva care nu e curat ; în ziua în care ai pus minerul în cazan trebuie să faci un sacrificiu în fața embrionilor¹⁰⁰ să așezi o cădelniță cu rășină de brad, și să torni bere **Kurunna** în fața lor (a embrionilor).

„Tu trebuie să aprinzi focul sub cazan, și să pui minerul în cazan. Oamenii pe care îi aduci aproape de cazan trebuie să se purifice, și după aceea să-i lași aproape de cazan. Lemnul pe care trebuie să-i arzi sub cazan trebuie să fie din styrax (sarba- **tu**) — bucăți groase, jupuite, dar care n-au fost expuse în grămezi, ci au fost; ținute sub înveliș de piele — tăiat în luna lui Ab. Acest lemn trebuie pus sub cazan

Din acest document, oricare ar fi variantele traducerii lui în limbile europene, se desprind cîteva concluzii semnificative. Întîi de toate nu rămîne nici o îndoială asupra caracterului sacru pe care îl avea, la babilonieni, arta metalurgică. Totul seamănă mai mult cu un ritual, decît cu o operație pragmatică. Se alege o zi favorabilă, într-o lună fastă — ca pentru un sacrificiu. Zona cazanului e consacrată ; un profan nu se poate atinge decît după ce trece prin purificări prealabile. Se fac libații rituale minereurilor, urmate de un sacrificiu. Se ard mirodenii, și se varsă lichidul fermentat kurunna, întocmai ca la un mare sacrificiu. Lucrătorii metalurgici trec prin numeroase purificări. Lemnul pentru foc este un anumit lemn, consacrat,

⁹⁹ Textul este destul de obscur. Am urmat versiunea lui Thompson. Meissner traduce pasajul cu multe semne de întrebare : „Während man den Ofen anschaut (?), und ihn machts, solist Du die (gottlichen) Foten aufzählen (?)“. Versiunea franceză a lui Eisler este simplificată : „Des qu'on a orienté le four et que tu t'est mis à l'oeuvre, place les 1embryons" divins dans la cha- pelle du four".
¹⁰⁰ 4Un „sacrificiu ordinar“, traduce Eisler ; „libație“, este în versiunea lui Thompson ; „sacrificiu“, Meissner.

pur ; nu-l vede soarele, este cojit, căci va participa la un act magic în relație cu „embrionii”, cu pământul (pîntecul, întunericul).

Ca să se vadă și mai bine deosebirea dintre o asemenea operație sacră, și o operație profană —, dăm traducerea unei rețete pentru facerea smalțului albastru.

„Dacă vrei să prepari un smalt albastru deschis, pisează separat, apoi amestecă, 10 mina ¹⁰¹ din piatra immanaku, 15 mina cenușă de leșie, 1 2/3 mina de iarbă albă (?) ; pune amestecul într-un cazan cu patru ochi (deschizători) și aprinde un foc domol, care să nu fumege ; îndată ce conținutul ajunge la roșu alb, scoate-1, lasă-1 să se răcească, pisează-1 din nou, amestecă-1 cu sare albă, pune-1 într-un cazan rece, aprinde un foc domol fără fum ; îndată ce conținutul ajunge la roșu portocaliu... toarnă-1 pe cărămida arsă. Numele său este atunci smalt albastru deschis". E lesne de observat caracterul **profan**, negustoresc, al acestei rețete. Nici un preliminar ritual ; nici un sacrificiu ; nici o interdicție. Totalitatea rețetelor tehnico-industriale care au fost descifrate și traduse, sînt redactate în același stil sec, profan.

După știința noastră, numai într-un singur alt fragment, intitulat : „Pregătire după aviz (magic?)” se mai întîlnesc prescripții rituale : „...scoate afară embrionul : fă un sacrificiu, fă ofrande (pentru morți) pentru lucrători, etc.” ¹⁰². Restul rețetelor sînt empirice, și par a fi transmise într-o epocă destul de tardivă, cînd nu mai există secretul meșteșugarilor, castele închise.

În orice caz, comparînd bine cele două documente traduse, este ușor de înțeles unde intervine teoria, deci „știința” — și unde nu era decît rețeta tehnică, simplă notare a proporțiilor. Se vede că, în cazul metalurgiei, oficiantul se mișcă într-un Cosmos viu și magic — în timp ce rețetele tehnice pentru smalturi, sticle, culori, pietre artificiale, nu implicau operații semnificative, responsabile, primejdioase. Într-o parte era Viața, întregul, Teoria — în cealaltă parte era meșteșugul profan, bucătăria, operația

101 O *mina* avea aproximativ 500 grame. Lămuriri mai puțin tehnice, accesibile în Delaporte, *La Mesopotamie* (Paris, 1932), p. 249, 251.

102 Compară traducerile de texte medicale din Thompson, *Assyrian medical texts* („Proceedings of the Royal Society of Medicine”, 1924, voi. 17, p. 1—34) cu rețetele din lucrarea aceluiași, *On the Chemistry*, p. 55.

R. Campbell Thompson, *On the Chemistry of the Ancient Assyrians*, p. 106 și urm.

nesemnificativă.

Tehnicile metalurgice și ceramice, deși au rămas în tot cursul istoriei asiro-babiloniene în legături strânse cu magia, teologia și cosmologia — au dobândit nenumărate „adevăruri științifice”, și au dat naștere la rețete practice care au fost, **mai** târziu, acceptate de „știința” propriu zisă, europeană. Bunăoară, asirienii, ca și întreaga lume antică cunoșteau virtutea corozivă a acizilor (oțet, etc.) asupra rocilor¹⁴. Prepararea sticlei, a sticlelor colorate, a smalturilor, se făcea, după cum am văzut, prin rețete foarte precise, a căror formulă ni s-a transmis¹⁰³. Dar nu avem nici un motiv să credem că asemenea cunoștințe pragmatice aveau, în lumea asiro-babiloniană rolul pe care l-au jucat mai târziu în cultura europeană. Dovadă că ele nu alcătuiau decât un „meșteșug”, este faptul că în timp ce operațiile metalurgice începeau prin rituale și purificări prealabile, rețetele sticlelor și ale smalturilor nu indică nici un ritual ; ele erau operații profane (asta, cel puțin în etajele finale ale culturii asiriene).

„EMBRIONII “

În textul metalurgic se menționează de mai multe ori cuvântul an-kubu, pe care Eisler îl traduce prin „embrioni divini”, Thureau-Dangin prin „une sorte de demon “¹⁰⁶, Zimmern prin „avorton” (Fehl geburt, Missgeburt)¹⁰⁷ iar Ruscka¹⁰⁸, urmînd pe Meissner și Zimmer, crede că nu sînt „embrioni”, ci „Fetische oder Schutzpatrone der Schmelzarbeit”. Toată problema este : dacă an-kubu denumește chiar minereul scos din pămînt și pus în cazan — sau se referă la anumite spirite obscure, sau la prezența unor „avortoni” umani, aduși pentru eficiența lor magică.

Trebuie să amintim, de la început, că foetusii au în multe culturi primitive sau arhaice un rol important de magie neagră. Meyer, în traducerea comentată și

103 Ibid. p. 58 (rețetă pentru sticla *Zuku*), p. 59 (rețetă pentru *lapis lazuli* artificială), p. 64 (cristal verde), p. 65 (sticlă galbenă), etc. Asirienii cunoșteau salpetrul și virtuțile sale decolorante asupra pastei sticlei (p. 28 —29).

adnotată a cărții indiene Arthashastra¹⁰⁴ menționează mai multe exemple de funcțiune magică pe care o au foetusii, cadavrele copiilor, etc. De obicei, foetusii sînt întrebuințați în acte de magie neagră. Este și ușor de înțeles de ce. Avortul se datorește unei vrăji, el fiind un act împotriva firii, o rupere a armoniei, o ieșire din norme. Un avorton este un obiect încărcat de forțe diabolice, destructive, anarhice — forțe pe care vrăjitorul le utilizează în acte de magie neagră. Latențele nocive pe care le păstrează un fetus, pot fi proiectate — cu aceeași virulență cu care ele au mai lucrat odată, provocînd avortul — împotriva unui organism viu. (Să ne amintim însă, că vii sînt aproape toate lucrurile, pentru mentalitatea primitivă ; o casă, un cazan de topit, un altar, etc., toate acestea sînt vii, sînt întregi, sînt sexuate).

De aceea actul avortului conferă, în foarte multe locuri, forțe magice considerabile femeii care l-a practicat. În tribul Ba-Pedi se crede că o femeie care — cu sau fără voia ei — a avortat, poate să omoare un bărbat culcându-se lângă el. Victima e otrăvită, începe să tremure, și moare peste o săptămână¹⁰⁵. Explicația acestei credințe e destul de ușoară ; femeia care a avortat a devenit un factor de forțe nocive. În trupul ei **s-a** petrecut un fenomen anormal, care se datorește intervenției unor energii magice externe (vrăji, „destin”, vreun tabu călcat, etc.). Pintecul ei este vasul în care s-au adunat latențe anarhice, forțe ale morții. Intervin, în această credință, și alte superstiții străvechi referitoare la vărsarea sîngelui, la rituale obstetice — pe care nu le putem examina aici. Destul însă să spunem că o naștere prematură, un avort, a fost întotdeauna considerată drept aducătoare de nenorociri. La hitiți, bunăoară, faptul acesta era considerat cu multă teamă, și maestrul în arta divinatorie erau chemați să examineze constituția feto- lui, ca să-și dea seama cărei forțe funeste se datorează nenorocirea ce așteaptă poporul¹⁰⁶. Ceea ce se desprinde din aceste fapte este în primul rînd credința că un avort nu este numai **efectul** unei vrăji — ci mai ales **cauza** unor nenorociri viitoare. Actul abortiunii fiind un centru de energie magică funestă, care poate influența

105
153.
106

Frazer, *Taboo and the perils of the soul* (ed. III, London 1911) p.

Giuseppe Furlani, *La religione degli Hititi*, p. 171.

asupra vieții normale, adică asupra
normelor și ritmului cosmic, provo-
când moarte, suferință, dramă.
„SACRIFICII OBSTRETICE” ȘI
„SACRIFICII METALURGICE”

Ceea ce ne face pe noi să credem că sacrificiile aduse, la facerea cuptorului metalurgic, „embrionilor” (**an-kubu**) se referă la minereul pus în cazan, iar nu la „foetuși” sau „divinități obscure” — este tocmai faptul că foetușii au o influență magică nefastă. Ori, sacrificiul ca și celelalte rituale preliminare (purificări, etc.) sînt făcute alături de cuptorul metalurgic tocmai ca să creeze un mediu fast, și să se poată săvîrși o operație reușită. Dacă **an-kubu** n-ar denumi „minereul”, ci un „foe-tus” real, sau un „demon” — operația metalurgică s-ar încărca de la început cu forțele magice funeste pe care le emană foetusul sau demonul. Și atunci ne-ar veni greu să înțelegem „logica” acestui sacrificiu. (Să nu ni se răspundă că actele mentalității primitive sînt lipsite de logică. Ele nu converg, e adevărat, spre logica noastră — însă toate acțiunile omului primitiv, ca și ale celui care participă la o cultură arhaică, sînt coerente. Dimpotrivă, se poate spune că gesturile unui asemenea om sînt mult mai canonice, mai consistente, decît ale unui om modern. Într-o concepție magică, în care totul se ține, nu există acte fără sens, sau gesturi care să contrazică „teoria” fundamentală).

În sprijinul afirmațiilor noastre, și deci în sprijinul interpretării lui R. Eisler, pot fi amintite ritualele și sacrificiile pe care le făceau hitiții cu prilejul nașterii¹⁰⁷. Femeia pare a fi adusă în templu — adică într-o zonă fastă, sacră. (Locul pe care se clădește cuptorul metalurgic este consacrat, purificat, etc.) Preotul face un sacrificiu în fața porții templului, după naștere. Se jertfesc păsări, probabil porumbei.

2

0

(Porumbelul, simbolul zeiței Dragostei și Fertilității ¹⁰⁸. De sângele de porumbel se leagă credințe străvechi referitoare la virginitate, maternitate, matriarhat). După câțiva timp sacerdotul face o nouă ceremonie, cu scopul de a purifica „scaunul obstetric”, în cazul când femeia, sau chiar părinții ei, au săvârșit vreun păcat. Se vede dar limpede precauția acestor operații ; nu cumva să se strecoare vreo forță magică funestă pe locul unde s-a săvârșit nașterea. Forță funestă care ar putea să influențeze pe alte mame, provocând avorturi sau predestinând unei soarte nefaste pe noul născut.

Dealtfel puritatea și asceza sînt considerate și în alte culturi ca un preliminar obligatoriu oricărei lucrări metalurgice. În China, minerii și turnătorii trebuiau să fie „puri” : și să cunoască „riturile” ²¹¹. Cazanele de topit „puteau recunoaște virtutea”, și una din ordaliile tradiției chineze era zvîrlirea într-un cuptor metalurgic ¹⁰⁹. Indienii din Haiti cred că pentru a putea descoperi aurul trebuie să fie puri, și nu încep căutarea metalului prețios decît după posturi lungi și cîteva zile de abținere sexuală. Ei cred că cercetările eșuează numai din cauza impurităților de care se fac vinovați ^{2G}.

108 Asociația porumbel—Zeița Dragostei se întâlnește mai cu seamă la Semiți. Cf. Roberthson Smith, *Lectures on the Religion of the Semites* (eci. III, London 1923) p. 219, 294 ; Frazer *Adonis, Atis, Osiris* (ed. III, London 1914). voi. I, p. 33, 147 etc ; H. Usener, *Das Meihnachtfest* (Bonn. 1911), p. 56 ; Assmann, în „Philologus” Bd. 66 (109), p. 313 sq. Bd. 67, p. 174 ; Eisler, *Kuba-Kybele*, p. 183 sq. etc.

109 Granet, *ibidem*. p. 491, nota 2. Cf. Mircea Eliade, *Alchimia* ²
Asiatică, p. 27 sq.

Ni se pare că o superficială comparație între aceste două operații — una metalurgică, cealaltă obstetrică — e suficientă, pentru a convinge de similaritatea „teoriei” care stă la baza ammdurora. Minereurile, după cum spuneam, sînt „embrioni” care au avut o naștere precipitată, anormală... în loc să crească în sînul pămîntului, au fost aduși la lumină înainte de vreme. Este un fel de „avort” ■— și tocmai pentru a preîntîmpina riscurile grave ale unui asemenea act funest, se fac atîtea „purificări”, sacrificii și libațiuni. Se încearcă a se neutraliza acțiunea nocivă a „embrionilor”, acordîndu-li-se o „naștere” normală. Adică, se reconstituie schematic, „magic”, actul nașterii. Cazanul în care se ard minereurile este asimilat matricei cosmice, pămîntul-mamă. Numai ținînd seamă de „teoria” care stă la temelia vieții popoarelor mesopotamiene

— putem înțelege un asemenea act. Numai amintindu-ne că omologia dintre Cer și Pămînt e perfectă, că toate lucrurile sînt însuflețite, sexuate, „creatoare”, că toate obiectele se țin unele de altele, alcătuiind un întreg viu și fertil — numai așa ne putem da seama de sensul care îl aveau, în Mesopotomia, operațiuni care ni se par atît de absurde.

Dar să admitem că **an-Kubu** nu se referă la minereu”, ci la factori propriu ziși, cum crede Zimmermann. Și în acest caz, am rămîne sub același orizont mental ; și în acest caz ne-am afla în fața unor rituale care ne amintesc de naștere, de avort, etc. Concepția „obstetrică” a artei metalurgice nu s-ar altera cu nimic. Minerul, și în acest caz, se cere considerat ca un „embrion”. Prezența foetuşilor reali ar trebui atunci explicată prin magia neagră. Arta metalurgică lucrînd cu „embrioni” ai pămîntului — ar fi nevoie de foetuşii reali, pentru a neutraliza forțele funeste ale acestei operații. Nouă nu ni se pare deloc probabilă o asemenea interpretare, dar chiar dacă ar trebui s-o admitem, explicația artei metalurgice ar rămîne aceeași, după cum aceeași rămîne concepția de la temelia ei : a- similarea minereurilor cu „embrionii”, și a cuptorului metalurgic cu matricea telurică.

PETRA GENITRIX

Cîteva exemple, culese din mai multe tradiții metalurgice și din folclorul minereologic, vor lămuri mai bine această concepție a pămîntului „matrice”. Albright ¹¹⁰ amintește etimologia fixată de Ember cuvîntului egiptean bi, care înseamnă „va- gina” și „galerie de mină”. Cuvîntul sumerian buru înseamnă „rîu” și „vagina”. Piatra, stîncă, era se- xuată” și „creatoare”. Zeul mediteranean și asiatic se năștea dintr-o petra genitrix, asimilată Marii Zeițe, care era, după cum se știe, imaginea matricei universale, matrix mundi ¹¹¹. Stîncă, piatra, „zămislea” metale și nestemate. Numele sanscrit al smaragdului era asmagarbha, care înseamnă „născut din stîncă”. Tratatul de mineralogie îl descriu în „matricea” lui ¹¹². Autorul lui Jawâhir-nâmeh („Cartea nestematelor”), redactată pe baza tradițiilor orale prin 1800, face următoarea deosebire între diamant și cristal ; diamantul este pakka, a- dică „copt”, iar cristalul natural este kacha, „ne- copt” ¹¹³.

Noțiunile acestea au avut — ca tot ce se leagă de un Weltanschauung — o viață foarte lungă. Dacă minereurile și pietrele „creșteau” în sînul pămîntului, era firesc ca mina („matricea”) să aibă perioadele de „fecunditate” și de „sterilitate”. Întocmai * după cum ogorul trebuia lăsat să se „odihnească”, după o serie anumită de recolte, tot așa exploatarea unei mine trebuia întreruptă cîteva ani, ca să lase timp „creșterii” altor minereuri. Pliniu (Hist. Nat. XXXIV, 49) spune că minele de galen din Spania „renășteau” după o anumită perioadă de timp.

110 *Some Cruces in the Langdom Epic* („Journal of the American Oriental Society”, voi. 29, 1919, p. 65—90), p. 70.

111 Eisler, *Weltenmantel und Himmelszelt*. voi. II, p. 411., 727, etc. ; *Kuba-Kybele*, p. 196 sq. 2

112 R. Garbe. *Die indischen Mineralien* (Leipzig, 1882) p. 76. 3

113 Kunz, *The Magic of Jewels and Charms*, p. 134. ^

Barba, un autor spaniol din secolul XVII, afirmă că după ce secătuiește o mină, dacă este bine astupată și e lăsată să se odihnească 10—15 ani, își reîmprospătează singură depozitele. Același autor mărturisește că e greșită opinia celor care cred că metalele ar fi fost create de la începutul lumii — căci ele „cresc” în mine ³¹. „Creșterea” se desăvârșește, în mod firesc, înăuntrul minei. Când e scos „înainte de vreme”, minereul este considerat un „embrion”, cum am văzut că se petrec lucrurile în Babilonia. De altfel, orice lucru „crud” — care se „coace”, se maturizează, prin mîna omului — este numit „embrion”. Thureau-Dangin observă că lutul din care se fac oalele, era numit, în Mesopotamia, înainte de a fi ars, „embrion” ¹¹⁴. Aceeași concepție universală, că lucrurile devin „mature”, „ele însele”, numai după ce ating o „formă stabilă”.

Este interesant de observat că ideile acestea s-au transmis tradițiilor metalurgice și alchimice europene, și s-au păstrat pînă foarte aproape de zilele noastre. Ele se întîlnesc atît în credințele populare, în mediile miniere, cît și în gîndirea teoreticienilor occidentali. Cosmosul „moare” foarte tîrziu în imaginația europeană. Chiar după marile prefaceri introduse de Renaștere și le constituirea științelor fizice, elitele europene păstrează intuiția unui Cosmos viu și sexuat. Bernard Palissy, în *Re~ cepte veritable par ie queile tous ies hommes de la France pourraient apprendre â multiplier et augmenter leurs tresors*. (La Rochelle, 1563) scrie : „Dumnezeu n-a creat toate aceste lucruri ca să le lase să trîndăvească... Astrele și planetele nu sînt trîndave ; marea se zbate de la un tîrm la altul... ; pămîntul de asemenea nu lenevește... Ceea ce se consumă firesc în el, pămîntul îl reîmprospătează, și îl face din nou... Toate se muncesc ca să nască ceva ; tot așa interiorul și matricea pămîntului se muncește

2

¹¹⁴ ⁴Thureau-Dangin în „Revue d'Assyriologie”. t. 19, p. 83, citat de Eisler, *Die chemische Terminologie der Babylonier*, p. 114.

și ea să nască".¹¹⁵

De Rosnel, în **Le Mercure indien (1672, p. 13)** păstrează și mai pură tradiția creșterii organice a minereurilor : „Le rubis, en particulier, prend naissance peu à peu dans la miniere ; premierement il est blanc, et, en murissant, il contracte graduellement sa rougeur ; d’où vient qu’il s’en trouve d’aucuns qui sont tout à fait blancs, d’autres moitié blancs et moitié rouges... Comme l’enfant se nourrit du sang dans le ventre de sa mere, ainsi le rubis se forme et se nourrit”.¹¹⁶

Dar cel mai interesant document de care dispunem, asupra tradițiilor metalurgice medievale europene, îl găsim într-o carte extrem de rară, **Bergbiichlein**, tipărită la Augsburg în 1505. Este cea mai veche publicație germană asupra acestui subiect. Agricola, în prefața cărții sale celebre *De re metallica* (1530—1546), afirmă că autorul lui **Bergbiichlein** era Colbus Fribergius, doctor distins — non ignobilis medicus — care a trăit la Freiburg, printre mineri, ale căror credințe le reproduce, dându-le și o interpretare alchimică. Această carte, scrisă obscur — liber admondm confusus, după cum spunea Agricola — și publicată cu multe greșeli de tipar, a fost tradusă în franțuzește de către ftDoubree, cu ajutorul unui inginer de mine de la Coblenz, dr. Gurlt.

Bergbiichlein este un dialog între Daniel, cunosătorul tradițiilor (der Bergverstanding) și Tînărul ucenic miner (Knappius der Jung). Daniel explică tînărului secretul nașterilor minereurilor, poziția minelor, tehnica exploatării. „Trebuie să se știe, spune Daniel, că pentru creșterea sau generarea unui minereu metalic, e nevoie de un părinte (geniteur) și o matrice care să fie în stare să pri-

115 Citat de A. Daubree. *La generation des mineraux metalliques- dans la pratique des mineurs du Moyen Age, d’apres la Bergbiichlein* („Journal des Savants”, 1890, p. 379—392 ; 441—452). p. 382,
116 Citat de Sebillot, *Les travaux publics*, p. 395.

mească acțiunea generatoare". (¹¹⁷ bis). Autorul amintește credința, universală în știința medievală, că minereurile sînt produse prin unirea celor două „principii”, sulful și mercurul. „Dar sînt alții care pretind că metalele nu sînt zămislite de mercur pentru că se găsesc în multe locuri minereuri metalice, dar nici urmă de mercur ; în locul mercurului, ei bănuiesc (că există) o materie umidă, rece și mucilaginoasă, fără sulf, care iese din pămînt ca sudoarea sa, și din care, prin copulația cu sulful, s-ar naște toate metalele”. Iar ceva mai departe : „...în unirea mercurului și a sulfului cu minereul, sulful se comportă ca sămînță masculină iar mercurul ca sămînță feminină în concepția și nașterea unui copil”.

¹¹⁸

Pentru „nașterea ușoară a minereului” trebuie un soi de, vas natural, cum sînt filoanele, în care să se zămislească minereul”. Orientarea și înclinarea filoanelor este în directă legătură cu punctele cardinale ¹¹⁹. (Să ne amintim că, la origine, punctele cardinale „calificau” spațiul, îl structurau cu anumite planete și niveluri cosmice). Bergbüchlein amintește tradițiile în legătură cu influența astrelor asupra formării metalelor. Argintul, după cum se știe, se formează sub influența lunii. Filoanele sînt mai mult sau mai puțin argintifere, după cum se depărtează mai mult sau mai puțin de direcția perfectă, indicată de poziția lunii. „Filoanele care au direcția de la miazănoapte la miazăzi, și acoperișul spre seară” sînt cele care îndreptățesc mai mult nădejile minerilor ¹²⁰.

Textul acesta este important din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, întîlnim aici credința că un minereu „crește” cu atît mai bine cu cît participă mai complet la mișcarea astrului cu care se află în corespondență. În al doilea rînd, este remarcabil rolul pe care îl îndeplinește „noaptea”^{fi} în zămisirea

¹¹⁷ bis) A. Daubree, *La generation des mineraux metalliques*, p. 387.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 388.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 389—3990.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 422.

argintului. După cum se știe, argintul corespunde lunii ; asta înseamnă că el aparține, „magic”, timpului și spațiului creat de apariția lunii, acelui interval întunecat, în care se zămislește viața iar „inspirația” crează.

Minereul de aur se naște, firește, sub acțiunea Cerului, în special a soarelui, „astfel încât el să nu mai păstreze nici o’ humoare care ar putea fi distrusă sau arsă de foc, și nici o umiditate lichidă care ar putea fi evaporată prin foc”.¹²¹ În continuare, Bergbiichlein explică obârșia minereului de aramă, zămislit sub influența planetei Venus ; a minereului de fier, creat de Marte, a minereului de plumb, crescut sub înrîurirea lui Saturn^{3D}.

Am depășit prea mult limitele acestui studiu dacă am comenta cum se cuvine textele citate din Bergbiichlein. Trebuie, însă, să subliniem importanța tradiției metalurgice germane din sec. XV, care concepe mina ca o matrice, și asimilează filoanele unui uter, prin care face posibilă „nașterea” minereurilor. Concepția aceasta își are rădăcinile în gândirea mesopotamiană. Uluitoarea ei rezistență este încă o dovadă de „autenticitatea” tradiției pe care o reprezintă.

De asemenea, de o deosebită importanță pentru întreaga teorie fizică și alchimie europeană, este afirmația că minereurile se nasc din unirea sulfului („sămînță masculină”) și a mercurului („să- mînța feminină”). Inutil să cităm exemple paralele din alchimia orientală sau occidentală. Problema este prea însemnată pentru a putea fi rezolvată într-un singur paragraf, și ne propunem s-o dezbatem în lucrarea ce va duce mai departe rezultatele cărții de față, **Mistica alchimică și tehnicile metalurgice**. Deocamdată, să amintim că în alchimia indiană și în general în Tantra, mercurul era considerat „sămînță lui Shiva”, deci semen virile.⁴⁰ În ceea ce privește terminologia erotică pe care o întâlnim în **Berghäichlein** referitoare la „mercur” și „sulf”, ea are — ca în întreaga literatură mistică și „erotică” medievală — o pluralitate de sensuri. Uneori, această „unire mistică” este formulată prin alți termeni : luna (argint) și soare (aur). În foarte multe manuscrise medievale, alchimice sau „simbolice”, se întâlnește imaginea realistă a unirii soarelui cu luna, reprezentate ca bărbat și femeie, cu coroane pe cap.⁴¹ Toate aceste simboluri le vom discuta în lucrarea noastră mai sus menționată. Aici, ne mulțumim să subliniem transmisiunea acestor concepții, din lumea mesopotamiană în cultura medievală. Evident, au intervenit o sumă de interpretări și de sinteze ulterioare ; dar noțiunea unui Cosmos viu, pămîntul matrice a minereurilor, a minei „pîntec” din care se scot „embrionii”, a fi- loanelor miniere „uter” — a rămas aceeași. După cum același a rămas ideea — fundamentală în toate aceste culturi afrasiatice — că minereurile sînt embrioni scoși înainte de vreme, că atît minereurile cît și metalele își pot desăvîrși „creșterea” prin metalurgie și alchimie, atingînd chiar „perfectiunea”, stadiul final al materiei, devenind adică Aur. Transmutația metalelor, care ajunge la un moment dat ideea de bază a alchimiei, își are justificarea în această credință că **orice metal se poate desăvîrși pînă la perfectiunea' ultimă a materiei, transformîndu-se în Aur**.ALCHIMIE ȘI MISTICA

Alchimia propriu-zisă se manifestă destul de târziu în lumea mediteraniană. Ideile care stau la baza tehnicilor alchimice au, însă, rădăcini mult mai adânci. Am recunoscut unele din ele în spiritualitatea babiloniană, cu cel puțin o mie de ani înaintea celui dintâi document alchimic alexandrin. Este greu de vorbit de „originea” babiloniană a acestor idei. Ele aparțin organic tradițiilor spirituale păstrate de mai multe culturi, și au oarecum un caracter extra-istoric. Manifestarea lor, singură, ține de categoriile istoriei.

După cum vom vedea mai pe larg în lucrarea care completează cercetările de față, alchimie — știință cosmologică și tehnică soterică — are o polivalență simbolică pe care o întâlnim la foarte multe „științe” ale lumilor vechi. Cu alte cuvinte în momentul când alchimia devine autonomă — despărțindu-se de mistica metalurgică și de cosmologie — lexicul și tehnicile alchimice au sensuri polivalente. O operație „chimică”¹ poate avea un înțeles de laborator — dar are întotdeauna cel puțin un înțeles simbolic (mistic sau metafizic). Vom reveni îndată asupra acestui înțeles simbolic, **singurul care interesa pe alchimist**. Deocamdată să amintim cele scrise în Alchimia Asiatică, și anume că alchimiștii au descoperit probabil multe fenomene chimice, dar pe care nu le-au menționat pentru că nu le socoteau interesante. Ei a- cordau cu totul altă semnificație „operațiilor” alchimice, fie că acestea erau simbolice sau reale.

În privința aceasta, se cuvine să cităm câteva concluzii din studiul unui savant englez asupra alchimiei grecești, concluzii care coincid cu rezultatul cercetărilor noastre asupra alchimiei orientale. „Toți acei care au lucrat cu sulful au observat, fără îndoială, curiosul fenomen care se petrece odată cu topirea sa și cu prelungirea încălzirii. Deși sulful e menționat de sute de ori (în textele alchimice grecești) nu se face nici o aluzie la proprietățile sale caracteristice, exceptând influența sa asupra metalelor. Contrastul cu spiritul științei grecești din timpurile clasice este atât de puternic, încât sîntem nevoiți să concludem că alchimiștii nu se interesau de fenomenele naturale... Totuși, am greși dacă i-am

privi ca pe niște simpli căutători de aur, căci tonul semi-religios și mistic, în special în operele târzii, nu prea cadrează cu spiritul căutătorului de bogății... Nu vom găsi în alchimie începuturile vreunei științe... Niciodată alchimistul nu întrebuințează procedeul științific... Sub arabi s-a început a doua etapă a alchimiei, conducând în scurt timp la descoperiri chimice mai mari și mai numeroase decât tot ce au realizat grecii ¹²² Același lucru l-am verificat în alchimia indiană ¹²³ : „descoperirile” chimice se întâlnesc în textele târzii, într-o vreme când sensul originar al alchimiei (știință soteică) începe să se piardă — cel puțin în anumite medii — și atenția operatorului se îndreaptă, treptat, asupra fenomenelor concrete. Când asistăm la un asemenea proces de descompunere a sensului primordial al unei tehnici — sintem întotdeauna siguri că încep să intre în joc alte facultăți omenesti, profane. Bunăoară, în cazul nostru, când sensul și rostul unei „operații alchimice” se întunecă — operația prilejuiește și provoacă o cu totul altă atitudine mentală : „ceea ce mai înainte se petrecea pe un nivel mistic sau cosmologic, se petrece acum numai în laborator, și mintea operatorului, începând de a mai înțelege sensul originar al experimentului, începe să vadă aspectul exterior, imediat, al proceselor chimice. Ceea ce mai înainte presupunea concentrare, asceză, meditație, metafizică — lasă de acum înainte loc spiritului de observație, curiozității, imaginației, răbdării, spiritului de precizie. Într-un cuvânt, virtuțile asceți-”eo~metafizice devin virtuți profane ; introversiu-nea își pierde sensul, și atitudinea extravertită se impune cu necesitate...

Alchimistul, urmărind „desăvârșirea” metalului, „transformarea” lui în aur, urmărea de fapt propria sa desăvârșire. Afirmatia aceasta nu pare deloc surprinzătoare, după tot ce-am observat cu privire la metalurgia și cosmologia babiloniană. Formula

122 F. Sberwood Taylor, *A survey of Greek Alchemy* („The Journal of Hellenic Studies”, 1930, voi. 50, p. 109—139), p. 110.

123 Cf. *Alchimia Asiatică*, p. 66 și urm.

„transformarea metalului în aur“ este probabil destul de tîrzie, ea apărînd, cu precizie, în documente, de abia în epoca alexandrină. Dar expresia aceasta - formulează cu alți termeni străvechea credință că minereurile, care cresc ca niște organisme în matricea telurică, pot fi „desăvîrșite“ de am prin opera metalurgică. Întocmai după cum în cazanul topit „embrionul“ crește, se „maturizează“ și se desăvîrșește — tot așa în creuzetul alchimistului metalul ordinar se „desăvîrșește“, devenind aur. Aceeași idee fundamentală se întîlnește înapoia ambelor operații : desăvîrșirea printr-un act de „naștere“ (la o nouă condiție, perfectă) și de „creștere“. Întocmai după cum experiența mistică se traduce în termeni de „naștere“ (la o nouă viață spirituală), „renaștere“ (din mormînt, în ceremoniile inițiatice) și „dragoste“⁴⁴ (unio mystica, între sufletul individual și Dumnezeu) — tot așa experiența alchimică, cel puțin în- tr-unul din sensurile sale primordiale, se traduce în termeni „ginecologici“ (matrice, embrion, etc.) Misterul nașterii și al renașterii stăpînește sufletul omenesc mai ales în cicluri culturale extra-eu- ropene. De aceea, după cum am văzut într-unul din capitolele cărții de față, operațiile metalurgice erau înconjurate cu mult mister — iar lucrătorii metalelor, în contact cu atîtea forțe magice, erau izolați în mijlocul societății, fie că erau temuți, fie că erau disprețuiți.

„Desăvîrșirea“ metalelor ordinare, „transmutarea“ lor în aur — metalul perfect, solar, imperial — putea fi uneori o operație concretă ^{/.fi}, dar chiar și atunci sensul ei era simbolic. După cum spune Sherwood Taylor, textele lui Comarius, viziunile lui Zosimus, și părți din lucrările autorilor mai noi, „par a dovedi că acești oameni nu erau realmente interesați în facerea aurului și de fapt nici nu vorbesc despre aur. Examinînd aceste lucrări, chimistul obișnuit cu lucrurile practice se simte ca un constructor care ar încerca să capete informații practice dintr-un tratat asupra francmasoneriei¹¹. ^{/.1.)} Am arătat în Alchimia Asiatică ce înseamnă, în anumite cazuri „transmutarea¹¹ metalelor în aur ; metalele ordinare sînt asimilate „sufletului ignorat¹¹ (vieții psiho-

mentale în neconținută fluiditate, robită de confuzii), iar aurul este identificat cu „sufletul perfect liber”. În loc să lucreze asupra propriului său corp (prin exerciții ascetice) și asupra „conștiinței”^{11 40} (prin practici yogice, de concentrare, meditație, etc.)

— alchimistul oriental lucrează pe metale, proiectându-și și condiția umană în afara lui, creîndu-și un „corp mistic impur”¹¹ în metalele ordinare, pe care încearcă să le „purifice”¹¹. Fiecare treaptă de „desăvârșire”¹¹ alchimică, de apropiere de Aur — corespunde unei trepte de desăvârșire yogică, mistică, și de apropiere de „liberarea” sufletului. Când alchimistul obține „aurul”, a realizat etapa finală a desăvârșirii ; sufletul său e perfect liber, static, pur... Omologia dintre macrocosmos și microcosmos (corpul uman), asupra căreia am stăruit îndeajuns în cartea de față, explică foarte ușor această „proiecție” a corpului și sufletului omenesc în metale și identificarea unei operații exterioare cu un act interior, de asceză și concentrație. De altfel, nu numai în alchimie întâlnim această proiectare extravertită la care recurge operantul pentru propria sa desăvârșire. Ceea ce se numește, cu o formulă cam vagă, „spiritul liturgic”, se explică prin aceeași logică ; gestul exterior, canonic, sacralizat, operează asupra conștiinței cu mai multă eficiență religioasă decât meditația sau rugăciunea personală. Iconografia religioasă, meditațiile mistice asupra obiectelor și semnelor, „însuflețirea” simbolurilor (dramaturgia lui Ignatus de Loyola) — toate acestea sînt operații care își au „agenții” în afara omului, dar eficiența e lăuntrică. Lucrînd asupra unor „obiecte” exterioare (care „fixează” conștiința), desăvârșirea spirituală se realizează în măsura în care operantul și-a „asimilat” sensul mistic al acestor obiecte, adică s-a „identificat” cu ele. Evident, operația alchimică nu poate fi integrată în „spiritul liturgic” ; este în alchimie prea multă cosmologie și o mistică destul de „personală”, în timp ce spiritul liturgic are prin excelență o structură totalitară, catolică.

Este atît de apropiat simbolismul alchimic de cel ascetico-mistic, încît cei mai vechi sofști Jân- bîb-

Hayyân Sâ'ih' Alawî, Dhou'l Nqum Misrî) îl foloseau în formulele lor mistice. Mas- signon, amintind acest lucru, remarcă pe bună dreptate : „litterairement l'affinite s'imposait â priori entre ces deux drames legendaires de l'ex- primentation humaine, celui de la science, et celui de la mystique ; eritre l'alchimiste en quete d'un elixir, eau de Jouvence, agent de transmutation. universelle, — et l'ascete en quete d'un Esprit,, ministre de sanctification“ ^{1,2}.

Dar tradiția europeană a păstrat pînă foarte aproape de timpul nostru ideea străveche că alchimistul nu numai că se poate desăvîrși pe sine prin „transmutarea” metalelor ■ — dar, totdeodată, poate întrece natura, în sensul că poate accelera creșterea tuturor lucrurilor. „Ceea ce natura a făcut la început, putem face și noi, reîntorcîndu-ne la procedeul pe care l-a urmat. Ceea ce ea poate face cu ajutorul secolelor, în singurătățile sale subterane, noi o putem sili să o facă într-o singură clipă,, ajutînd-o și punînd-o în condiții mai bune. întocmai după cum putem face pîinea, putem face și metalele. Fără noi, recoltele nu s-ar coace pe cîmp ; grîul nu s-ar preface în făină în morile¹ noastre, jiici făina în pîine. Să ne înțelegem deci cu natura în ceea ce privește opera minerală, tot atît de bine după cum ne înțelegem în ceea ce privește munca agricolă, și comorile se vor deschide în fața noastră”.¹²⁴

Această încredere în puterile omului de a desăvîrși natura — prin tehnici și rituale de „creștere” — își are rădăcinile în cele dintîi sinteze mentale ale istoriei mesopotamiene. Prin desăvîrșirea naturii, omul urmărea propria sa desăvîrșire. Sensul oricărei „magii” este acesta : să obții perfecțiunea și autonomia folosindu-te de „exemplul” și „forțele” Cosmosului. **GUPRISS**

Prefață

COSMOS ȘI

MAGIE :

Metode.....			
Omologie.....	*	*	15*
Templul.....			21
, Oraș sacru — Centrul Lumii.....			25
Axa Lumii — Pomul Vieții.....		*	32
Correspondențe.....	*		,36
MAGIE ȘI METALURGIE :			
Lapis Lazuli.....			43

¹²⁴ Jean Reynaud, *Etudes encyclopediques*, t. IV, p. 487, citat de Daubree, *La generation des mineraux* p. 383.

Meteoriti.....	49
Secretele metalurgiei	52
COSMOS VIU :	
Creație și Naștere.....	63
Sexualitatea plantelor .	67
Sexualitatea metalelor și a pietrelor ...	69
„Nunta ^{1*} și sensibilitatea metalelor	74
„Moartea ^{*4} și „învierea ¹¹ metalelor	80
„Medicină și Magie.....*	81
ALCHIMIA BABILONIANĂ :	
Istoricul controverselor.....	87
„Pregătirea cazanului”	»
.....	89
„Embrionii”	* 93
„Sacrificii obstretice și sacrificii metalurgice ^{1*} .	96
Petra Genitrix.....	100
Alchimie și mistică	

1081) Bruno Meissner, *Babylonien und Assyrien*, voi.

(Heidelberg, 1925) p. 110.

2) Referințele la textele asiro-babiloniene, în 'Charles Jean, *Le milieu Biblique avant Jesus-Christ*, voi. III (Paris, 1936) p. 367.

4) Comentariul cel mai erudit al tradițiilor biblice în legătură cu Eden, din câte s-au scris în ultimul timp, în Giuseppe Ricciotti, *La Cosmologia della Bibbia e la sua Iransmissione jhio a Danie* (Brescia, 1932), p. 73 și urm.

5) W. F. Albright, *The Mouth of the Rivers* („The American Journal of the Semitic Languages and Literatures”, voi. 35, 1919, p. 161—195), în special p. 188 sq. Egiptenii de asemenea credea» că apa cerească — și deci și cea de pe pământ — se împarte în patru fluvii, **Vishnu Purana**, păstrează o tradiție indiană similară, destul de veche : Gangele izvorăște din muntele Meru (**munte** cosmic) și se împarte în patru fluvii, ca să poată uda întreg pământul.

11) L. Woolley, *Les Sumeriens* (trad. franceză, Paris 1930) p. 147—148.

14) Dombart *Der Sakralturm*, p. 23, 27.

16) Morris Jastrow, *Sumerian and Akkadian Views o.f • ginnings* („Journal of the American Oriental Society, 1917, voi. 36, p. 274—299), p. 289.

17) Dombart, *Der Sakralturm*, p. 35.

31) Wensinek, *Navei o} the Earth*. p. 14.

34) Documentele ebraice relative la Templu, și cele creștine relative la Golgotha, care pun în lumină identitatea Ierusalimului cu „buricul pământului” au fost adunate de Brawer, *Palästina nach der Agada* (Berlin, 1920, Gesel. fur Palest. Forsching VI) p. 7—21. La Șechem, pe muntele Gerizim (*Judccători*, 9 36, sq.) pare a fi fost un sanctuar numit „buricul pământului” ; cf. Albright, *The Location of the Garden of Eden* („American Journal of Semitic Languages”, voi. 39, 1922, p. 15—31) p. 28.

- 36) Textul în Wensinck, *op. cit.*, p. 27.
- 41) Expresia din Rig Veda : *ritasya yonih-*
- 43) *Siromata*, V. 6, citat de Wensinck, *op. cit.*
- 45) *Rig Veda*, III, 4. 4, etc. '.
- 46) Vezi studiul nostru *Homology and Yoga*, în volumul omagial al lui Anada Coomaraswamy (Calcutta și Londra, 1937).
- 54) A. J. Wensinck, *The Ocean in the literature of the western Semites* (Amsterdam, 1919) p. 15 sq. p. 40 sq.
- 59) *Der Baum des Lebens ; Finno-Ugric and Siberian Mythology* (Boston 1927, voi. IV din seria „Mythology of all Races“).
- 60) *Finno-Ugric Mythology*, p. 338 sq.
- 61) *Ibidem*, p. 341. Numele acestor „munți cosmici” trădează originea lor indiană. Despre Meru, vezi W. Foy. *Indische Kultbau- ten als Symbole des Gotterberges*, (Leipzig 1914, p. 213—216).
- 62) P. Mus, *Barabudur*, p. 117 sq.
- 63) *Ibidem*, p. 440 sq., 453 sq.
- 64) Discuția acestor coincidențe în P. Mus, *Barabudur*, în special p. 292 și urm. 351 și urm. 385 și urm., etc. Cf. W. Andrae, *Die Jonische Saule. Bauform oder Symbol ?* (Berlin 1936). p. 50 sq. ; Jean Przyluski, *Les sept terrasses du Barabudur* („Harvard Journal of Asiatic Studies”, July 1936, p. 251—256) ; A. Coomaraswamy, *Elements of Buddhist Iconography* (Oxford University Press, 1935) passim.
- 65) L. de Saussure, *Le Cadre astronomique des visions de l'Apocalypse* („Actes du Congrès International d'Histoire des Religions”, Paris 1925, voi. I, p. 487 sq.) ; *La cosmologie religieuse en Chine, dans l'Iran et chez les Prophetes hebreux*. *ibid* voi. II, p. 79 sq. Cf. opera de sinteză a aceluiași autor. *Les origines de l'astronomie chinoise*, nouv. ed. Paris 1930.
- 66) Bruno Meissner, *Babylonien und Assyrien*, voi. II, p. 130 sq.
- 69) Printre foarte puținele lucruri bune, de sinteză, care s-au scris asupra acestei probleme, trebuie notată cartea lui S. Angus. *The Mystery-Religions and Christianity* (London 1925), p. 164 și urm., p. 250 și urm.
- 4) E. Douglas Van Buren, *The Flooding Vase and the Goā with Streams*. Berlin 1933, p. 10. Planta *Kishkanu* joacă un rol important în legenda lui Gilgamesh. Ea crește la „gura celor două fluvii”, pe acolo unde pătrunde Gilgamesh în căutarea lui Utna- pishtim, de la care nădăjduște să dobândească nemurirea. Cf. W. F. Albright, *The Mouth of the Rivers* („The American Journal of the Semitic Languages and Literatures”. XXX, 1919, p. 161— 195), p. 164.
- C) George Frederick Kunz, *The Magic of Jewels and Charms* (Philadelphia, London, 1915) p. 308. citind pe Fevkes, *Archaeological Investigation of the Island of La Plata, Ecuador*, Chicago 1901, p. 266 sq.
- 11) Cf. Richard Andree. *Etnographische Parallelen*, Neue Folge (Leipzig 1889), p. 30—41 („Der DonnerkeiH“) ; P. Sebillot, *Le Folklore de France* voi. I (Paris 1904) p. 104—105 ; W. W. Skeat, *Snake and the Folklore*, voi. XXIII, 1912, p. 45—80).
- 14) T. A. Rickard, *Man and Metals. A history of mining in relation to*

the development of civilization (New York. 1932), voi. I, p. 148—149. Sinteza pe care a încercat-o Rickard este pe alocuri destul de superficială. Informația sa etnografică și arheologică, e minimă. Totuși, cele două mari volume alcătuiesc singura istorie generală a rolului metalelor în civilizația umană care există în vreo limbă europeană.

16) Persson, *op. cit.* p. 113.

18) E. Wyndham Hulme, *Early Iron-smelting in Egypt* („Anti- quity”, June 1937, voi. XI, p. 222—223). H. Quidring — care și-a rezumat cercetările în *Din Herkunft des ältesten Eisens und Stahl* („Forschungen und Fortschritte”. 1933, IX, p. 126—127) — dovedește că fierul terestru egiptean a fost găsit în nisipul Nilului, în special nisipul aurifer din Nubia, care conține grăunțe de mag- netit ($Fe_3 O_4$) cu peste 60% fier.

24) Aldo Mieii, *Pagine di Storia della Chimica* (Roma 1922), p. 115.

34) *Die Metalle*, p. 79 sq.

35) Paul Sebillot, *Les travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les pays* (Paris 1894), p. 410.

36) *Ibidem*, p. 410.

37) *Ibidem*, p. 415 ; Paul Sartori, *Ueber das Bauopfer* („Zeits- chrift für Etimologie”, XXX, 1898, p. 1—54). p. 15.

41) J. de Morgan, *La Prehistoire orientale*, tome III, (Paris. 1927), p. 173—174.

42) Vezi cercetările lui Radet. *La Lydie et le monde grec au temps des Mermnadiq* (Paris, 1982) p. 269, etc., folosite de A. Rey, *La Science orientale avant les Grecs* (Paris, 1930) p. 22.

44) *The Palace of Minos* (voi. I, London 1921), p. 37.

46) Madeleine Colant, *ssai d'ethnographie comparee* („Bul- letin de l'Ecole Francaise de l'Extreme Orient”, voi. 36, 1936, p. 197—280), p. 199 și fig. 24.

47) Despre simbolismul perlelor și scoicilor în toate culturile umane, cf. cartea noastră *La Mandragore*.

48) Ne-am ocupat de această „unificare” în primul capitol *Si cărții de față*, și în *Legenda Meșterului Manole*. Problema o vom relua însă pe larg într-o lucrare specială asupra Simbolului.

1) S. Langdom, ***Le poeme sumerien du Paradis, du Dcluge et de la chute de l'homme*** (trad. Ch. Virolleaud, Paris 1911), p. 22, 23, 31—32.

3) King, ***The Scven Tablets of Creation***, p. 86 ; editat de Langdom, ***Le poeme sumerien, p. 33***. I-'urlani (***11 poema della erea- zione***, Bologna, 1934, p. 100 și urm.) dă o traducere puțin diferită. Cf. *ibid.* p. 34, 35, legende mesopotamiene similare. La p. 37—39, liste traducerilor acestui „poem al Creațiunii”.

6) W. F). Albright. ***Gilgames and Engidit, Mesopotamian Genii of fecundity*** („Journal of the American Oriental Society”, voi 40, 1920, p. 307—335), p. 324, 325 și notă. După anumite tradiții egiptene, sudanezii au fost creați de Râ printr-un act de auto- erotism, (Budge, ***From Fetish to God***, p. 144).

7) Albright, ***Someş Cruces in the Langdom Epic*** („Journal

oî the American Oriental Society". voi. 39, 191,9, p. 65—90), p. 69 : „gura prin care izvorăște un rîu poate fi privită ca vulva sau **Muttermund** a pămîntului". Ia babiloniană, **Kā** și **pu** înseamnă „gura fluviului”, pu = vulva (**ibid**, **nota 11**). Babilonianului **nagbu** „izvor” îi corespunde ebraicul **negebă**, „femelă”. în 1. ebraică termenul de „puț” se folosește și în sensul de „Doamnă„soție”. Cf. despre credințele folclorice asupra nașterii copiilor, Dietrich, **Mutter Erde** (ed. II, Leipzig, p. 13 sq., 125 sq).

8) G. Sarton, *The artificial fertilization of datepalms in the time of Ashur-Nasir-Pal* („Isis”. Nr. 60, voi. 21 Aprilie 1934) p.. 8—14 *Additonal note on date culture in ancient Babylonia* („Isis” Nr. 65, Iunie 1935). p.251—252. Aceste două studii ale lui Sarton, amintesc toate disuțiile purtate în jurul problemei, și indică bibliografia specială.

9) A. H. Pruessen, *Date culture in ancient Babylonia*, („Journal of the American Oriental Society”, voi. 36, 1920, p. 213—232),. Pruessen valorifică studiul lui V. Scheil : *De l'exploitation des datt- iers dans l'ancienne Babylonie* („Revue d'Assyriologie”, 1913).

26) Giuseppe Tucci. *Tracce di culto lunare in India* („Rivista di Studi Orientali” voi. XII, 1929—3 930, p. 419—427) p. 422 și notă, citind opinia autorizată a tantricului Biskara Riya.

29) Gandz, *op cit*-, p. 246.

33) *Ibid*. voi. II. p. 260.

5) **Vorläufige Bemerkungen zu den assyrischen chemisch-lech- itischen Rezepten** („Zeitschrift für Assyriologie”. Septembrie 1925,

p. 302—304) ; *Nochmals Babylonische „Alchemie”* (*ibid*. Septembrie 1926, Bd. 37. p. 205—213).

26) „Revue d'Assyriologie”, voi. 19, p. 81.

18) *Kritisches zu R. Eislers chemischgeschichtlicher Methode* p. 275.

24) Marcel Granet, *Danses et Legendes de la Chine ancienne* (Paris, 1926) voi. II, p. 4SC.

26) Paul Sebillot, *Les travaux publics et les mines dans les tradition et les superstition de tous les pays* (Paris, 1894), p. 421.

39) *Ibidem*, p. 445—446.

40) Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, p. 62.

44) A. H. John Hopkins, *Alchemy, Child of Greek Philosophy* (Columbia University Press, New-York, 1934), p. 69, etc. încearcă să demonstreze că alchimistii democritani credeau că pot înălța metalele ordinare la demnitatea aurului și argintului, imprimînd asupra „corpurilor” lor comune un „spirit”¹ volatil (culoarea).

45) Taylor, *A survey of Greek Alchemy*, p. 138.

46) Abuzăm de ghilimele, pentru termenii psihologiei și filozofiei europene moderne corespund foarte aproximativ națiunilor indiene. Trimitem încă o dată cititorul la cartea noastră *Yoga*, unde am încercat explicația acestor termeni.

47) Louis Massignon, *Al-Halaj, martyre mystique de l'Islam* (Paris, 1922), voi. II, p. 981.